

EL TERRORISME A ESPANYA

UNITAT DIDÀCTICA PER
A HISTÒRIA D'ESPANYA

2n DE BATXILLERAT

QUADERN PER AL
PROFESSORAT

**PROJECTE EDUCATIU "MEMÒRIA I
PREVENCIÓ DEL TERRORISME".
UNITAT DIDÀCTICA NÚM. 2**

EDITA

Direcció General de Suport a Víctimes del Terrorisme. Ministeri de l'Interior

Direcció General d'Avaluació i Cooperació Territorial. Ministeri d'Educació i Formació Professional

Centre Memorial de les Víctimes del Terrorisme

Fundación Víctimas del Terrorismo

TEXTOS

Jesús Prieto Mendaza

DISSENY

Dr. Drumen

TRADUCCIÓ

Joan Ramón Costas

FOTOGRAFIES

Agència EFE

Arxiu Municipal de Bilbao. Fons de La Gaceta del Norte

El Correo

Fidel Raso / Diario 16

Guàrdia Civil

Hemeroteca Foral de Biscaia

Jorge Nagore

La Voz de Galicia

Luis Alberto García i Santos Cirilo / El País

NIPO Ministeri de l'Interior: 126-20-074-8

NIPO Ministeri d'Educació i Formació Professional: 847-20-235-7

ÍNDEX

Aquesta unitat didàctica es presenta com un instrument complet que posem a disposició del docent per treballar directament a l'aula. Li permetrà tenir-ne a la mà tot el contingut, i també l'aplicació didàctica, tal com s'elaboraria per introduir-la en un llibre de text.

En primer lloc, inclou el treball que cal fer en cadascuna de les sessions per a les quals ha estat projectada. Al final es presenta la proposta didàctica completa de manera que es pugui incloure dins la programació de la matèria.

04

Sessió 01

Introducció

Què és el terrorisme?

Violència terrorista i conseqüències socials

Activitat 1.1.- L'extorsió econòmica, una forma de violència

10

Sessió 02

La dictadura franquista com a justificació

Activitat 2.1.- Un policia municipal. Un pare de quatre fills

Activitat 2.2.- Massacre a la cafeteria

16

Sessió 03

La transició

Activitat 3.1.- Jo volia el trasllat. Allà m'haurien matat

Activitat 3.2.- Trets al canòdrom

Activitat 3.3.- El lleter d'Alonsotegi

26

Sessió 04

Consolidació democràtica

Activitat 4.1.- San Fernando, Coslada, Santa Eugenia, El Pozo...

Activitat 4.2.- Fanatisme d'arrel religiosa

38

Per saber-ne més

42

Proposta didàctica

SESSIÓ

01

Fig. 1. Pintada per reclamar pau, al costat del símbol de les mans blanques, que representa la innocència de les víctimes, després de l'assassinat de Miguel Ángel Blanco el juliol de 1997. Fotografia: Fidel Raso / Diario 16.

AQUESTA PRIMERA SESSIÓ, I PER CONTEXTUALITZAR EL TEMA, INCLOU UNA INTRODUCCIÓ SOBRE EL TERRORISME COM A FENOMEN ACTUAL; TOT SEGUIT, UNA CLASSIFICACIÓ DELS GRUPS TERRORISTES QUE HAN ACTUAT A ESPANYA SEGONS ELS SEUS PRINCIPIS IDEOLÒGICS, I, FINALMENT, S'HI REMARQUEN LES TERRIBLES CONSEQÜÈNCIES, PERSONALS I SOCIALS, DE LA SEVA VIOLÈNCIA. EN AQUEST PRIMER MÒDUL ES PROJECTARAN LES DIAPOSITIVES, O BÉ ES LLIURARAN A L'ALUMNAT LES FOTOCÒPIES CORRESPONENTS A LA MATÈRIA. PROPOSEM QUE ELS ALUMNES COPIÏN AL QUADERN EL RESUM DE LES CARACTERÍSTIQUES FONAMENTALS DEL TERRORISME I QUE DEFINEIXIN AMB EL SEU VOCABULARI ELS TERMES I LES FRASES DESTACATS, I QUE HI ANOTIN TAMBÉ ELS TIPUS DE GRUPS TERRORISTES QUE HI HA O HI HA HAGUT I LES SEVES CARACTERÍSTIQUES ESPECIALS. LES CONSEQÜÈNCIES DE LA VIOLÈNCIA, QUE ES COMENTEN A LA INTRODUCCIÓ, TAMBÉ CAL TENIR-LES EN COMPTE. COM A ACTIVITAT FINAL ES PROPOSA DE FER UN TREBALL DE RECERCA SOBRE L'EXTORSIÓ ECONÒMICA COM A ARMA TERRORISTA.

INTRODUCCIÓ

El terrorisme ha marcat de manera tràgica la història recent d'Espanya, a partir dels anys seixanta del segle XX. En aquesta unitat didàctica, primer de tot, analitzarem en què consisteix aquest fenomen i, a continuació, ens endinsarem en la seva evolució en tres períodes diferents:

La dictadura franquista

La transició a la democràcia

El període democràtic

En analitzar el fenomen terrorista, cal centrar-lo en les víctimes de les seves accions. Només així aconseguirem que la injustícia comesa en l'exercici d'una violència il·legítima es faci visible a partir d'elles, amb elles, al costat d'elles; atès que són la demostració més evident de la violació del dret humà més bàsic: el dret a la vida.

QUÈ ÉS EL TERRORISME?

Tal com succeeix amb altres fenòmens socials complexos, també hi ha definicions diferents del terrorisme. Els especialistes no han arribat a un consens sobre què és el terrorisme, però gairebé sempre remarquen el fet que es tracta d'una eina per imposar per la força un projecte polític determinat, per a la qual cosa el terrorisme vol infondre por en els oponents i en la societat mateixa. Dit això, resumim ara els elements següents que caracteritzen, de manera general, el fenomen del terrorisme:

VIOLENCIA CLANDESTINA

El terrorisme actua de manera secreta o oculta per tal d'eludir l'acció de la justícia. La clandestinitat, al seu torn, provoca un grau més alt d'aïllament i radicalitat del grup.

GENERA UN CLIMA DE TERROR

L'etimologia de la paraula indica que terrorisme es deriva de *terror*, i això és precisament el que es pretén provocar mitjançant aquest recurs: una por intensa entre els rivals i en la societat en general.

BUSCA IMPOSAR OBJECTIUS POLÍTICS

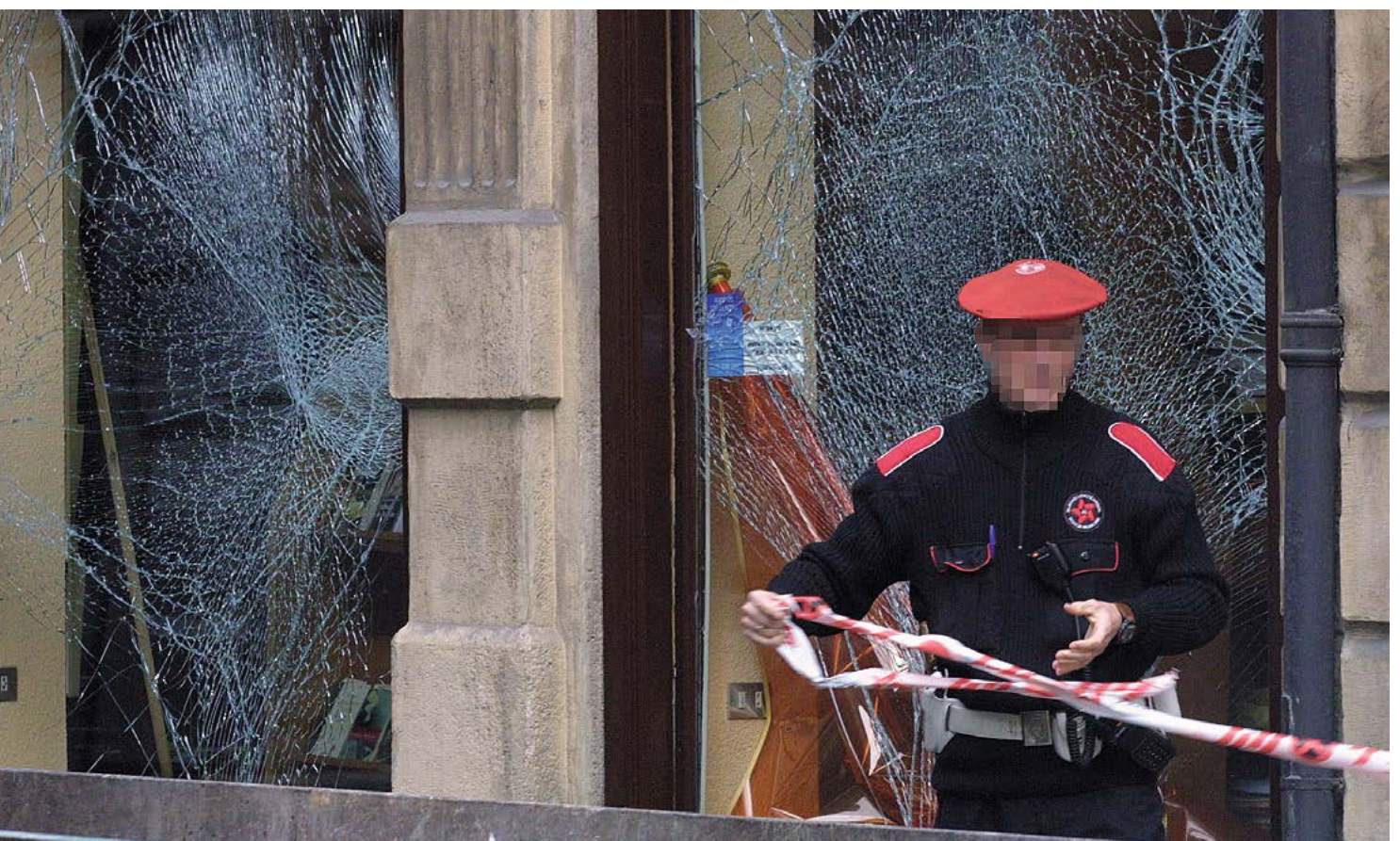
Darrere del terrorisme hi ha un projecte de poder, enfocat contra alguna institució o organització a la qual es pretén sotmetre mitjançant l'ús de la força.

IMPACTE PROPAGANDÍSTIC

Els grups terroristes aprofiten l'impacte dels seus atemptats, la repercussió que tenen en els mitjans de comunicació, per difondre les seves exigències.

Tot i ser un problema global, el fenomen terrorista ha afectat en graus diferents i amb una evolució històrica diversa els països del nostre entorn.

Fig. 2. Un policia municipal de Bilbao acordona el carrer on acaba d'esclatar una bomba d'ETA. Fotografia: El Correo.

Tipus d'organitzacions terroristes que han actuat a Espanya:

NACIONALISTES RADICALS I INDEPENDENTISTES

La banda terrorista més cruenta i longeva pertany a aquesta tendència. Es tracta d'ETA (Euskadi Ta Askatasuna [País Basc i Llibertat]). Les diferents branques d'aquesta organització són responsables de la mort de 853 persones entre 1968 i 2010, dins d'una campanya violenta l'objectiu principal de la qual era la independència del País Basc. A més, a Catalunya els membres d'EPOCA (tres víctimes mortals) i Terra Lliure (una), a Galícia els de l'Exército Guerrilheiro do Povo Galego Ceive (dues) i a les Canàries els de l'MPAIAC (una) també van voler emular ETA.

GIHADISTES

Tenen com a objectiu implantar un califat des d'una interpretació dogmàtica, ortodoxa i minoritària de la xaria, la llei islàmica. A Espanya, el primer atemptat amb aquesta orientació es va produir el 1985 al restaurant El Descanso, a Madrid. Cèl·lules gihadistes van causar la massacre terrorista més gran de la nostra història: els atacs de l'11 de març de 2004 a Madrid, que van causar 193 víctimes mortals i 1.761 ferits. Més recentment, Estat Islàmic va cometre els atemptats de Barcelona i Cambrils, el 17 d'agost de 2017, amb un balanç de 16 persones assassinades i més d'un centenar de ferides.

EXTREMA ESQUERRA

L'exponent principal d'aquesta categoria són els GRAPO (Grups Revolucionaris Antifeixistes Primer d'Octubre). Fundats el 1975, van romandre en actiu fins a la primera dècada del segle XXI. Sobre una base d'ideologia maoïsta, la seva pretensió era instaurar per la força una república socialista a Espanya. Són responsables de prop de 80 assassinats.

GAL

El cas dels GAL (Grups Antiterroristes d'Alliberament), injustificable en un estat democràtic, no s'ajusta a la ideologia *ultra*. Va ser un tipus d'antiterrorisme il·lícit, parapolicial, que va emprar els mateixos mètodes terroristes que aquells (ETA) als quals deien combatre. Van assassinar 27 persones entre 1983 i 1987.

ULTRADRETA

Aquest tipus de terrorisme va estar fragmentat en diferents organitzacions: BVE (Batalló Basc Espanyol), Triple A (Aliança Apostòlica Anticomunista) o GAE (Grups Armats Espanyols). Els objectius principals eren el retorn a una dictadura com la franquista i respondre a ETA amb un terrorisme de signe oposat. Se'ls atribueixen prop de 60 assassinats.

VIOLÈNCIA TERRORISTA I CONSEQÜÈNCIES SOCIALS

Juan Avilés afirma que a Espanya, durant la dècada de 1960, va haver-hi una confluència de terrorisme nacionalista, marxista-leninista i ultradretà: "ETA va començar a matar el 1968 i ho va continuar fent fins a 2011; el terrorisme independentista català va matar per primera vegada el 1971 i va assolir una notorietat sinistra amb els assassinats de José María Bultó el 1977 i del matrimoni format per Joaquín Viola i Montserrat Tarragona el 1978, encara que mai no va ser, ni de bon tros, tan letal com ETA; el FRAP, Front Revolucionari Antifeixista i Patriota, va fer una campanya d'atemptats mortals l'estiu de 1975; els GRAPO, Grups de Resistència Antifeixista Primer d'Octubre, el 1975 van encetar una actuació terrorista la darrera víctima mortal de la qual la va causar el 2006; i les primeres víctimes de la ultradreta van morir a Montejurra al maig de 1976"¹.

Més enllà del terrorisme nacional, durant els anys vuitanta va aparèixer al món una violència d'inspiració gihadista que en les dècades següents va castigar nombrosos països, entre els quals Espanya, on va provocar més de dues-centes víctimes mortals entre els nostres conciutadans, i, ja en el segle XXI, va esdevenir un dels principals problemes de seguretat de la comunitat internacional.

D'entre totes les violències que hem esmentat, la d'ETA constitueix un cas especial per la seva durada, la seva mortalitat, l'impacte polític que va provocar a Espanya durant dècades i el substrat social que va permetre que s'hi esdevingués tot això. En el llibre *La voluntad del gudari*, l'autor, Gaizka Fernández Soldevilla, es pregunta, ens pregunta: "Quan i on va néixer el fanatisme? Quines eren les arrels de l'odi? Com i per què hi va aparèixer ETA? Hi va néixer per generació espontània? A què responia l'opció d'ETA per la violència? I per què no va passar el mateix en altres zones d'Espanya?"². Totes aquestes preguntes són crucials.

Quan el membre d'ETA Txabi Echebarrieta, el 7 de juny de 1968, va assassinar el guàrdia civil José Antonio Pardines, va triar matar. No s'hi va veure obligat, com el que l'imaginari nacionalista basc radical ha construït sobre aquest fet esdevingut al terme d'Aduna (Guipúscoa).

L'assassinat de José Antonio Pardines el 1968, en el context d'una dictadura injustificable, fou un fet voluntari i marcà l'inici d'una història cruenta per a la societat basca i per al conjunt de la societat espanyola, que es va perllongar fins a l'any 2011. Certament, les víctimes del terrorisme i els seus familiars han patit, a més de la mort, trastorns psi-

cològics o aïllament social, però és igualment cert que en la societat que ha conviscut sota una subcultura del terror també s'hi han produït ferides profundes que necessitaran temps i intervenció per guarir-se del tot. I, potser, amb una desitjable mirada al futur, la condemna moral i política de les pràctiques inhumanes dutes a terme ha de ser una de les condicions necessàries, i exigibles, per recuperar uns valors cívics democràtics mínims.

Un crim és un crim. La crueltat que suposa negar la vida a un ésser humà el configura com a tal, encara que es produïxi en un context determinat de manca de llibertats, com era el cas de 1968. La mort del jove guàrdia civil es podia haver evitat; però no solament no es va evitar, sinó que es va presentar Echebarrieta com un heroi del poble, com un màrtir de la revolució. I és que, com va dir Hanna Arendt: "l'engany, és a dir, la falsedat deliberada i la pura mentida com a mitjans legítims per assolir finalitats polítiques, ens ha acompanyat des del començament de la història escrita. Les mentides resulten sovint molt més versemblants, més atractives per a la raó, que la realitat, perquè qui menteix té el gran avantatge de conèixer per endavant el que la seva audiència vol o espera sentir".

Com a complement, i per als qui volen aprofundir en el tema, es recomana la lectura de Fernández Soldevilla, G. (2016): *La voluntad del gudari*, Tecnos, Madrid.

¹ Avilés, 2018: 24-25.

² Fernández Soldevilla, 2016: 20.

ACTIVITAT 1.1

L'EXTORSIÓ ECONÒMICA, UNA FORMA DE VIOLÈNCIA

Una de les formes de violència que ETA va exercir va ser l'extorsió econòmica. Podríem parlar de l'exigència de grans sumes de diners a empresaris, tant del País Basc i Navarra com de la resta d'Espanya, però també de petites quantitats (l'anomenada microextorsió) a petits comerciants, professionals liberals, esportistes, autònoms, hostalers i un llarg etcètera. Quan l'empresari rebia la carta en què li demanaven una quantitat i l'amenaçaven, s'iniciava un període de pànic per a ell i, en cas que els ho comunicués, per a la seva família i les amistats. La gran majoria dels empresaris extorsionats, segons diversos estudis, patien la coacció i l'amenaça en silenci. El segrest o l'assassinat d'un home a la seva fàbrica o taller tenia un efecte devastador, davant del qual molts membres de l'empresariat van optar per pagar a l'organització ETA, tot i que sabien, i patien per això, que el fet de comprar la seva seguretat i la de les seves famílies podria servir per fer xantatge o per assassinar unes altres. Si bé el segrest i l'assassinat van ser l'arma més eficaç per aconseguir ingressos econòmics, la banda terrorista també va fer servir l'enviament de cartes amenaçadores (de vegades, amb dades exactes de pares, esposes, fills i familiars), actes de sabotatge en empreses, explosió d'artefactes, pintades en domicilis i llocs de treball, manifestacions, insults al carrer o en espais privats, cartells col·locats a les places, etc.

ETA no van ser els únics que va fer segrestos, també altres grups terroristes com els GRAPO en van fer. Tres empresaris segrestats per ETA (Angel Berazadi, Javier de Ybarra i Francisco Arín) i un del GRAPO (Publio Cordón) van ser assassinats pels qui els havien capturat. Els segrestos més llargs van ser els de José María Aldaya, que va romandre captiu durant 341 dies, Emiliano Revilla, retingut durant 244 dies, i Cosme Delclaux, que fou privat de llibertat durant 232 dies. Tots ells van viure en unes condicions dures tot el temps que es va perllongar el seu segrest. No obstant això, la captivitat que durar més va ser el del funcionari de presons José Antonio Ortega Lara, que va viure tancat i en condicions inhumanes en un forat subterrani durant 532 dies. Aquest segrest, comès per ETA, no tenia cap motivació econòmica, sinó que plantejava un xantatge polític a l'Estat, tal com va passar amb Miguel Ángel Blanco. Ortega Lara va ser rescatat per la Guàrdia Civil l'1 de juliol de 1997. Miguel Ángel Blanco, però, va ser assassinat pels terroristes.

Fig. 3. Carta d'ETA en què demana 100 milions de pessetes pel rescat de l'empresari José Luis Arrasate, el gener de 1976. Fotografia: Arxiu Municipal de Bilbao (AMB), Fons de La Gaceta del Norte.

A fi d'aprofundir en aquest tema es recomana la lectura d'Ugarte, J. (coord.) (2018): *La bolsa y la vida. La extorsión y la violencia de ETA contra el mundo empresarial*, La Esfera de los Libros, Madrid; i Sáez de la Fuente, I. et al. (2017): *Misivas del terror. Análisis ético político de la extorsión de ETA contra el mundo empresarial*, Marcial Pons, Madrid.

ACTIVITAT SUGGERIDA

Has llegit res entorn de cap persona vinculada al món empresarial que hagi sofert el xantatge de l'organització ETA?

Pots cercar informació (de manera personal o en grup de treball cooperatiu) sobre un cas que t'hagi impactat especialment i elaborar-ne un informe senzill, en paper o en format digital, que col·locarem o projectarem a l'aula.

Finalment, de les dades, les aportacions i els aclariments que sorgeixin, se n'extrauran unes conclusions finals a la classe.

SESSIÓ

02

UN COP JA HEM DEFINIT QUÈ ÉS EL TERRORISME I N'HEM CONEGUT LA VARIETAT, EN AQUESTA SEGONA SESSIÓ COMENÇAREM A DESENVOLUPAR LA CRONOLOGIA DEL FENOMEN TERRORISTA A ESPANYA, I ENS CENTRAREM EN L'ÈPOCA DE LA DICTADURA DE FRANCO. CALDRÀ FER-NE UNA INTRODUCCIÓ HISTÒRICA BREU, QUE RESUMEIXI ELS CONTINGUTS DE LA UNITAT DIDÀCTICA SOBRE EL FRANQUISME, SI ÉS QUE JA S'HA IMPARTIT. AQUEST ÉS EL MOMENT HISTÒRIC EN QUÈ CAL SITUAR EL NAIXEMENT DEL TERRORISME COM A FENOMEN MODERN, DINS UN CONTEXT INTERNACIONAL I EUROPEU DE DESCOLONITZACIÓ I DE REIVINDICACIÓ VIOLENTA D'IDEOLOGIES EXTREMISTES. EN AQUEST CONTEXT, ALGUNS GRUPS MINORITARIS, ENTRE ELS QUALS ETA, VAN RECÓRRER AL TERRORISME ENFRONT DEL FRANQUISME. LA REPRESSIÓ QUE HI VA EXERCIR LA DICTADURA, COM VA PASSAR AMB EL CONSELL DE GUERRA DE BURGOS (1970), VA DONAR IMPULS A LA INCORPORACIÓ DE NOUS MILITANTS A L'ORGANITZACIÓ TERRORISTA.

LA DICTADURA FRANQUISTA COM A JUSTIFICACIÓ

El franquisme es va implantar el 1939 i va perdurar fins a 1975, és a dir, des de la Guerra Civil fins a la mort del dictador Francisco Franco. La situació de manca de llibertats afectava tots els espanyols, especialment les persones que no eren afectes al règim. Els trets característics d'aquest règim eren el nacionalisme espanyol a ultrança, el culte al "Caudillo" (Franco), el règim de partit únic (el Moviment Nacional) i el nacionalcatolicisme, entre altres aspectes.

Un cop acabada la Segona Guerra Mundial, el 1945, Europa va viure un període de prosperitat. Les dictadures d'Espanya, Portugal i Grècia representaven una excepció en el context occidental d'assentament de les democràcies.

En les dècades de 1960 i 1970, algunes ideologies extremistes van tornar a defensar l'ús de la violència en política per assolir els seus objectius. Això va succeir tant en països amb democràcia com en d'altres amb dictadures. Entre els primers, per exemple, a Itàlia van sorgir organitzacions terroristes d'ultraesquerra, com les Brigades Roges, i d'extrema dreta, com Ordre Nou, que pretenia tornar a instaurar-hi una dictadura feixista. Al Regne Unit, va reaparèixer l'IRA (Exèrcit Republicà Irlandès), que a la darrereria de la dècada de 1960 va iniciar una campanya terrorista per expulsar els britànics d'Irlanda del Nord. L'IRA és l'organització terrorista que ha causat més víctimes mortals a Europa: més de 1.700. Al pol oposat, entre les organitzacions terroristes partidàries que Irlanda del Nord continués sent part del Regne Unit, hi havia la UVF (Força Voluntària de l'Ulster), que va matar prop de 500 persones des de 1966 fins a la dècada de 1990.

Durant la dictadura franquista hi van sorgir diferents organitzacions terroristes. La primera víctima mortal del terrorisme a Espanya va ser la nena Begoña Urroz, el 1960. En una estació

Fig. 4. Escena del crim després de l'assassinat de José Antonio Pardines. Al terra, es veu la motocicleta del guàrdia civil de trànsit. Fotografia: Guàrdia Civil.

de tren de Sant Sebastià, li va afectar l'explosió d'una bomba que hi havia posat el DRIL (Directori Revolucionari Ibèric d'Alliberament). A més, abans de la mort de Franco van néixer el FRAP i els GRAPO, d'inspiració ultraesquerrana, i ETA, d'ideologia nacionalista basca radical. ETA va ser fundada el 1958, a partir d'una escissió del PNB. La primera ETA es va inspirar en els moviments anticolonialistes de països com Algèria o el Vietnam. La seva primera víctima mortal va ser el guàrdia civil de trànsit José Antonio Pardines Arcay, el 1968. D'aquesta manera, ETA va encetar una espiral de violència, l'anomenada acció-reacció, consistent a, primer, cometre atemptats; segon, provocar la resposta agressiva de la dictadura; i, tercer, generar un corrent de simpatia envers la seva causa entre la població basca i navarresa. El desembre de 1973, ETA va assassinar el president del Govern franquista, l'almirall Luis Carrero Blanco. Aleshores, ben pocs podien preveure que el terrorisme hi romandria després de la dictadura, i encara amb més intensitat.

Contràriament al que s'ha afirmat de vegades, l'aparició del terrorisme no va ser una conseqüència inevitable de l'existència d'una dictadura a Espanya. Com hem vist, el terrorisme va sorgir també en països democràtics del nostre entorn en aquelles mateixes dates. A més, la major part dels partits i sindicats de l'oposició antifranguista no van recórrer a l'assassinat contra la dictadura, sinó a eines pacífiques com ara les vagues, la propaganda o les manifestacions. El terrorisme va ser l'instrument d'una minoria que va tenir unes conseqüències irreversibles. ETA, en concret, va matar 43 persones entre 1968 i 1975. Va ser després de morir Franco quan ETA va causar el 95% dels seus crims mortals.

Per tant, sense cap mena de dubte, resulta falsa l'obstinació d'ETA per legitimar la seva violenta història en la lluita contra la dictadura. Paradoxalment, el fet d'optar pels mètodes violents va fer que els terroristes s'assemblessin al règim a què deien enfrontar-se, i és convertien així en servidors del pensament totalitari i fanàtic. Com escriu Florencio Domínguez, l'ús del terrorisme no és la darrera opció de qui que no té cap altre recurs per defensar les seves idees polítiques, per molt que fos durant la dictadura franquista quan ETA va iniciar el camí de la violència. Si no, tots els grups democràtics d'oposició al franquisme haurien pres les armes, i no van fer-ho. El terrorisme deshumanitza, causa víctimes, dolor, por i fractura social, i, precisament per això, totes les víctimes del terrorisme són innocents, en tant que s'hi exerceix una violència il·legítima: no mereixen el mal que se'ls causa.

En els darrers anys del franquisme i els primers de la democràcia, tot Espanya era un formiguer de reivindicacions polítiques i socials. El País Basc no solament no era una excepció, sinó que, amb la presència d'ETA, hi havia un clima de convulsió extrema. La repressió de la dictadura, incloent-hi els cinc últims afusellaments, el setembre de 1975, va servir en safata a ETA una imatge de lluitadors del poble basc, imatge que va penetrar profundament en el teixit social de l'època. Com relata Juan Avilés: "a la darrerria dels anys seixanta i la primeria dels setanta, un nombre significatiu de persones, majoritàriament joves, que vivien en llocs tan distants com Euskadi, Irlanda del Nord, Itàlia, Alemanya, l'Argentina, l'Uruguai, els Estats Units, el Japó o Palestina, van arribar a la conclusió que, per impulsar la revolució social o per combatre-la, per promoure els seus objectius nacionals, o per evitar que uns altres els assoleixin, la via més eficaç era la violència"³.

³ Avilés, 2018: 21.

ACTIVITAT 2.1

UN POLICIA MUNICIPAL. UN PARE DE QUATRE FILLS

Era el dia 29 d'agost de l'any 1972. Aquell dia la banda terrorista ETA va assassinar a Galdakao el policia municipal Eloy García Cambra. Com relata el llibre *Vidas rotas*, la nit anterior, el dilluns 28 d'agost, Eloy havia localitzat un cotxe Seat 600 que li va fer sospitar. L'endemà al matí, va observar que un individu s'acostava al cotxe, de manera que el va abordar per preguntar-li si el cotxe era de la seva propietat. Eloy desconeixia que aquell individu era membre d'ETA, i per això va permetre que se n'anés amb un taxi, però no va deixar d'informar-ne al seu company. Llavors hi va intervenir una parella de la Guàrdia Civil, que va seguir el taxi en el qual havia fugit el sospitós. D'aquesta manera el vehicle va ser interceptat i amb els sospitosos es van dirigir a la caserna de Galdakao. En baixar del Land Rover, un dels sospitosos va donar empènyer el seu custodi i va disparar contra Eloy, que va rebre dos trets, al clatell i a l'esquena. Tot i que hi va haver un tiroteig intens, en què va resultar ferit un altre guàrdia civil, els agressors van aconseguir fugir. Al lloc dels fets els terroristes van deixar abandonada una carter, que va servir per identificar-ne un i, posteriorment, tot el comando.

Eloy García Cambra tenia 44 anys i era natural del poble navarrès de San Martín de Unx. Vivia en un barri de Galdakao i era un home molt popular i apreciat pels seus veïns. Estava casat i tenia quatre fills.

Es recomana la lectura d'Alonso, R., Domínguez, F. i García Rey, M. (2010): *Vidas rotas*, Espasa, Madrid. Disponible en pdf: http://fundacionvt.org/wp-content/uploads/pdfs/Vidas_Rotas.pdf

ACTIVITAT SUGGERIDA

Després d'haver llegit individualment aquest relat, disposats en grups de treball de cinc alumnes com a màxim, i sempre consensuant-hi la resposta a base d'un intercanvi d'opinions, caldrà respondre les preguntes següents:

Fig. 5. Primera pàgina de *La Gaceta del Norte* del 30 d'agost de 1972, amb la notícia de l'assassinat d'Eloy García Cambra. Font: Hemeroteca Foral de Biscaia.

Els sectors ideològics afins a ETA justifiquen aquesta violència pel context no democràtic de l'època. Creieu que l'assassinat d'aquest policia municipal pot justificar-se per haver-se realitzat en plena dictadura? Argumenteu la resposta.

Coneixeu el concepte de resiliència? Una persona resilient és aquella que pren consciència de l'emoció, es permet sentir l'allau d'emocions que es desencadenen davant situacions tan dures com l'exposada i és conscient, fins i tot, d'expressar el que aquestes emocions posen de manifest en el seu cos, per refer la seva vida des d'aquesta posició.

Creieu que us seria fàcil refer la vostra vida, tant familiar com social, després d'un fet així? Quin seria el vostre suport principal? I la vostra dificultat més gran?

ACTIVITAT 2.2

MASSACRE A LA CAFETERIA

Fins a la massacre d'Hipercor (1987) l'atemptat de l'organització terrorista ETA amb el nombre de víctimes mortals més elevat va ser el perpetrat a la cafeteria Rolando, a Madrid. Una bomba potent va destrossar l'establiment hostaler del madrileny carrer del Correo, situada a pocs metres de la Puerta del Sol. Els membres d'ETA van seleccionar aquest local perquè habitualment hi anaven molts policies, atès que era molt a prop de la Direcció General de Seguretat. Tal com recull el llibre *Vidas rotas*, "el 13 de setembre de 1974 [quan la dictadura afrontava els seus darrers anys d'existència: Franco va morir el novembre de 1975], membres d'ETA van col·locar una bomba als lavabos de la cafeteria, que va ocasionar una massacre sense precedents en què van morir tretze persones i van resultar ferides seixanta més, onze de les quals eren agents de Policia [...]. Els especialistes de la Policia van calcular que en l'atemptat s'havien utilitzat uns trenta quilos de dinamita i femelles d'uns dos centímetres de diàmetre que van actuar com a metralla"⁴.

Antonio Alonso Palacín era natural d'Alhama d'Aragó. Sis dies abans s'havia casat amb María Jesús Arcos, de vint-i-vuit anys. El seu matrimoni es va veure truncat de manera tràgica aquesta tarda a la cafeteria Rolando. Un final similar van tenir Baldomero Barral i la seva dona, María Josefina Pérez, de vint-i-quatre i vint-i-un anys, respectivament, naturals de la Corunya i que eren a Madrid de visita. El mateix li va passar a la professora Francisca Baeza, filla única, que era la cuidadora dels seus ancians pares; al policia Félix Ayuso; al cambrer, i pare de tres fills, Gerardo García, i al seu company Manuel Llanos; al cuiner Francisco Gómez; al ferroviari Antonio Lobo, de la localitat sevillana de Villanueva del Río; al comercial Luis Martínez; a l'administrativa Concepción Pérez Paino, pròxima a la jubilació; i a la jove estudiant María Ángeles Rey. Tots elles i tot ells eren persones amb família, amistats, amb una vida plena d'il·lusions i projectes que es van veure retallats per aquella bomba. Res no pot justificar un crueltat tan gran.

María Ángeles Rey Martínez, assassinada en aquest atemptat, de vint anys i natural de Burgos, s'havia traslladat a Madrid per uns exàmens. El seu pare, Francisco Rey, va oferir aquest relat:

"[...] la meua filla es va separar de la resta uns metres, suposo que per agafar taula. I en aquell moment va ser

quan va explotar la bomba. Moltes vegades m'ha vingut al cap que, només per uns metres, la meua filla no es va salvar [...] Aquell Nadal va ser molt trists, molt trist. Veies la gent contenta, al carrer, fent compres, plena d'alegria, i tu amb la teua tristesa i la teua pena. Era molt trist per a tota la família. El meu fill petit, de set anys, quan va morir la seva germana, sembla que es va donar menys compte, però les altres filles, de 16 i 14 anys, sí que ho van sentir molt. María Ángeles era la seva germana gran i hi estaven molt unides. Els va costar molt de superar"⁵.

ACTIVITAT SUGGERIDA

Després d'haver llegit individualment aquest relat, disposats en grups de treball de cinc alumnes com a màxim, i sempre consensuant-hi la resposta a base d'un intercanvi d'opinions (en què tots els integrants del grup s'hi han d'expressar), caldrà respondre les preguntes següents:

Imagina per un moment que ets un familiar de qualsevol de les víctimes de la cafeteria Rolando. Sona el telèfon i reps la terrible notícia. El teu familiar ha mort a conseqüència de l'explosió. Com et sentiries? Com se sentirien els teus familiars i amistats? Quins sentiments o emocions serien els més remarcables en aquest dur moment?

Cerca més informació sobre aquest atemptat i sobre les seves víctimes, i relaciona-ho amb el que saps sobre la dictadura franquista. Després, debateu en grup sobre una qüestió clau: la fi justifica els mitjans?

⁴ Alonso, Domínguez i García Rey, 2010: 40-42.

⁵ Arteta i Galletero, 2006.

Fig. 6. Estat en què va quedar l'interior de la cafeteria Rolando després que hi esclatés una bomba d'ETA. Madrid, setembre de 1974. Fotografia: AMB, Fons de La Gaceta del Norte.

SESSIÓ

03

Funeral pels advocats assassinats per terroristes d'ultradreta el gener de 1977 a Madrid. Fotografia: EFE.

AQUESTA TERCERA SESSIÓ COMENÇA AMB UN REPÀS HISTÒRIC DE LA TRANSICIÓ ESPANYOLA, ÉS A DIR, DEL PERÍODE QUE VA DE LA MORT DEL DICTADOR FRANCISCO FRANCO FINS A L'ASSENTAMENT DEMOCRÀTIC. CAL RECONÈIXER QUE NO HI HA CONSENS QUANT A LA DELIMITACIÓ D'AQUEST PERÍODE. PER A UNS, ABRAÇA DES DE 1975 FINS A LES PRIMERES ELECCIONS GENERALS DEMOCRÀTIQUES, EL JUNY DE 1977, A PARTIR DE LES QUALS ADOLFO SUÁREZ VA SER TRIAT PRESIDENT; PER A UNS ALTRES, LA DATA ESCOLLIDA ÉS FINS A 1978, AMB L'APROVACIÓ DE LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA; PER ALGUNS SECTORS, AQUEST PERÍODE ES VA PERLLONGAR FINS QUE L'INTENT DE COP D'ESTAT DE 1981 VA SER SUFOCAT O, FINS I TOT, FINS A LA VICTÒRIA SOCIALISTA DE 1982.

AQUESTA SESSIÓ INCLOU DUES ACTIVITATS I VAL A DIR QUE L'ÚS DE LES NOVES TECNOLOGIES DE LA INFORMACIÓ I LA COMUNICACIÓ POT RESULTAR DE GRAN UTILITAT PER FER-LES.

LA TRANSICIÓ

La mort de Franco el novembre de 1975 va obrir un període d'incertesa i d'esperança a Espanya. La dictadura havia durat 40 anys, durant els quals Franco va exercir el poder de manera autoritària. Els qui li eren fidels volien que el règim que ell havia fundat continués després de la seva mort i van conformar el que es va anomenar "el Búnquer". No obstant això, la majoria de la població volia un canvi perquè Espanya deixés de ser una excepció dictatorial en el marc europeu. La democràcia desitjada per aquesta majoria social havia d'implicar, entre altres coses, que l'Estat posseís el monopoli de l'ús de la violència i que l'exercís respectant les lleis, com correspon a un Estat de dret.

A partir de 1976 es va iniciar un procés de desmantellament de les institucions del règim franquista i de construcció gradual de les llibertats. Gràcies a diversos indults i amnisties successius, a la darrera de l'any 1977 havien sortit de la presó tots els presos polítics i també els que pertanyien a organitzacions terroristes com ETA o els GRAPO, incloent-hi els acusats d'assassinats. Igualment, van quedar amnistiats els crims comesos en nom del règim franquista. D'aquesta manera, es volia superar un passat de violència en favor d'uns principis que en aquell moment eren molt presents, com la reconciliació i el consens. La societat espanyola, incloent-hi també la major part de la societat basca, va pensar que davant seu s'hi obria un futur de pau. No obstant això, els qui havien apostat pel terrorisme no solament es van negar a deixar de matar, sinó que van augmentar exponencialment la seva maquinària de dolor.

Fig. 7. Primera pàgina del diari La Voz de Galicia del 29 d'agost de 1978, amb la informació de diversos assassinats terroristes comesos en diferents punts d'Espanya pels GRAPO i per ETA. Font: La Voz de Galicia.

La Constitució espanyola, base del nou sistema de drets i llibertats, va ser elaborada amb un consens ampli i aprovada en referèndum per la ciutadania el desembre de 1978. En els anys successius es va anar desenvolupant l'Estat de les autonomies, amb l'aprovació dels estatuts d'autonomia de les diferents nacionalitats i regions. La descentralització substituïa l'anterior uniformització política i cultural del franquisme. Els sectors ideològics nostàlgics de la dictadura s'oposaven a aquest marc descentralitzat, però, malgrat les seves pressions, el primer govern democràtic va tirar endavant les reformes. Per la seva banda, tot i que el País Basc va aconseguir un nivell d'autogovern sense parangó en el marc europeu, no n'hi va haver prou per al nacionalisme radical, que va rebutjar la Constitució i l'Estatut d'autonomia i va continuar amb la seva pràctica violenta.

La transició no va resultar tan pacífica com s'esperava. Hi havia una minoria que volia desestabilitzar el procés de construcció de la democràcia per imposar a la resta les seves idees a la força. D'una banda, alguns nostàlgics del franquisme van intentar que hi retornés la dictadura i van atacar els drets que s'hi anaven

conquerint, com la llibertat d'expressió. Per exemple, el 1977 la Triple A va enviar un paquet bomba a la redacció de la revista satírica *El Pápus*, amb el qual van assassinar-ne el conserge, Joan Peñalver. La massacre més gran comesa per l'extrema dreta va ser la d'Atocha, el gener de 1977. Tres pistolers van irrompre en un despatx d'advocats laboralistes vinculats al Partit Comunista i a Comissions Obreres i van acabar amb la vida de cinc d'ells i van ferir-ne greument quatre més.

Des de l'extrem ideològic oposat, però emprant-hi els mateixos mètodes, els GRAPO van pretendre fer la seva revolució particular a través de les armes i van assassinar nombrosos policies, guàrdies civils, empresaris... El 1979, l'any més letal dels GRAPO, van matar 31 persones. En certs moments de la transició la pressió terrorista va ser molt intensa. Quan es va produir la massacre d'Atocha, els GRAPO mantenien segrestades dues figures públiques importants: el polític tradicionalista Antonio María de Oriol i el tinent general Emilio Villaescusa.

Ara bé, sense minimitzar el dolor causat per altres organitzacions, l'amenaça terrorista principal contra la democràcia naixent va ser ETA, l'organització més mortífera, que va tenir un suport social i polític centrat entorn de la coalició electoral HB (Herri Batasuna [Unitat Popular]). Aquest suport va ser definitiu i es pot afirmar que l'entorn que justificava i protegia ETA va ser clau per a la seva pervivència.

Segons les dades recollides per l'historiador Raúl López Romo a *Informe Foronda*, ETA i altres organitzacions afins, com ara els Comandos Autònoms Anticapitalistes, van matar 11 persones el 1977, 66 el 1978, 80 el 1979 i 96 el 1980, que va ser l'any amb més assassinats terroristes a Espanya durant la transició⁶. La interpretació d'aquestes dades mostra que, a mesura que s'anaven assolint les principals fites de la democratització (la Constitució, els estatuts d'autonomia...), els terroristes redoblaven els seus esforços per desestabilitzar-ne el procés i incrementaven el nombre de les víctimes.

En aquests anys hi havia determinades minories extremistes que, en els seus rivals polítics, no hi veien persones amb drets, sinó enemics que havien de ser eliminats per tal de complir els seus objectius particulars. El 23 de febrer de 1981, es va produir un cop d'Estat protagonitzat per sectors reaccionaris de l'Exèrcit. Un dels seus pretextos principals va ser, precisament, aquest: els atemptats continus d'ETA contra militars, policies, etc. Finalment, la democràcia s'hi va imposar, però la transició, encara que va ser una etapa il·lusionant, amb encerts evidents, no va ser una etapa pacífica, sinó que va estar sacsejada i travessada per fortes violències. En aquest "humus fèrtil" els sectors afins a ETA van començar a apoderar-se de l'espai simbòlic i públic del País Basc, fent-ne fora tots els altres.

⁶ López Romo, 2015: 40-41.

Fig. 8. Seguici fúnebre del comandant de la Policia Armada Joaquín Imaz, assassinat per ETA. Pamplona, novembre de 1977. Fotografia: Jorge Nagore.

ACTIVITAT 3.1

JO VOLIA EL TRASLLAT. ALLÀ M'HAURIEN MATAT

Va succeir el 8 d'octubre de 1979. El policia nacional Francisco Ponce esmorzava amb set companys més al bar Gurea, del donostiarra barri de Loiola, quan tres membres de l'organització terrorista ETA els van metrallar. Com a conseqüència dels trets, diversos policies van quedar ferits de gravetat i també hi van resultar ferits tres civils que eren a l'establiment. Francisco ens n'ofereix el seu testimoni:

"La meva vida era una vida normal, senzilla. Sempre he estat una persona molt alegre, m'agradava jugar al futbol amb els companys i tenia centenars d'amics. Em portava bé amb tothom.

Em va tocar com a destinació el País Basc. Suposo que va ser un pressentiment, però des d'aquest moment vaig començar a estar nerviós, inquiet, tenia una sensació estranya. Em vaig sincerar amb un company: Luis, des d'aquest moment tinc por. Quan ens van informar que anàvem a ser traslladats a Madrid l'única cosa que pensava era: només espero que després de tant de temps, en aquests tres dies no ens passi res.

Com es pot esborrar aquell record! El dia de l'atemptat era dilluns. Havíem anat a Eibar per portar-hi uns companys... En tornar a la caserna de Loiola, a Sant Sebastià, vam anar a dinar a un restaurant proper per estar disponibles i no retardar-nos gaire. Recordes fins als detalls més insignificants: un plat. Quan van entrar els terroristes i ens van metrallar, cadascú va fer el que va poder en aquell moment. Recordo que era al terra i, mogut per un acte reflex, vaig buscar la pistola, però no la vaig trobar. Jo només pensava que si ens veien al terra ens rematarien, i just en aquell moment, vaig moure la taula i al meu costat va caure, prop de la meva orella, un plat de la taula. Em vaig quedar glaçat. En aquell moment, em cremava el cos, sentia com la bala anava travessant el meu cos, em cremava tot. Però, el pitjor de tot va ser la imatge de Mariano, del meu company, que estava molt a prop meu, sagnant sense parar. Veia que se li anaven tancant els ulls a poc a poc i amb prou feines li quedava alè per repetir-me: «Paco, ens han matat».

A l'hospital, després de veure els orificis de les bales van considerar que no era gaire greu, em van deixar nu en una llitera al passadís. Quan va entrar el meu superior va demanar que em traslladessin a una habitació. Al cap de pocs dies, vaig rebre la visita del ministre i em va dir que li demanés el que volgués. Jo només li vaig demanar el trasllat a Madrid, perquè es fessin càrrec del meu procés de curació, perquè estava segur que allà em matarien. L'endemà em van traslladar a Madrid, un cop hi era em van haver d'operar d'urgències perquè em moria.

La meua vida va canviar totalment. Perds les ganes, la motivació, l'alegria. Tens por. No podia posar-me a estudiar, no volia ascendir... Em guanyava la por que m'enviessin de nou al País Basc a treballar... Veient la quantitat de companys que han mort en atemptats terroristes, em considero un privilegiat, perquè estic viu i soc aquí"⁷.

⁷ Moreno Pérez i Folguera Heredia, 2015.

ACTIVITAT SUGGERIDA

Et demanem que, un cop s'hagi llegit el testimoni de Francisco Ponce, es faci un treball en grup en què el desenvolupament de la competència tecnològica i digital resultarà determinant.

Segur que l'atemptat que van patir Francisco i els seus companys t'ha impressionat. El més probable, també, és que t'hagis adonat que una por visceral es va apoderar d'aquest policia, tant després de l'atemptat com en els anys posteriors. Cerca a Internet dades de l'atemptat, el context històric, els autors materials, el judici, les penes imposades, etc.

La història de vida de Francisco Ponce és la de molts altres servidors de les Forces Armades o de les Forces de Seguretat de l'Estat que es van trobar en el punt de mira del terrorisme. Fent servir de nou les noves tecnologies, hi observes punts coincidents en els diferents casos?

Presentació, per grups, dels treballs realitzats.

Per tal de documentar la producció final que els diferents grups han de presentar a la classe, es recomana d'accedir a les pàgines web de diverses associacions o fundacions de víctimes del terrorisme, en concret als centres documentals que trobareu a la secció "Per saber-ne més", al final d'aquesta unitat didàctica.

Fig. 9. Francisco Ponce.

ACTIVITAT 3.2

TRETS AL CANÒDROM

Els GRAPO es van constituir com a organització terrorista en els darrers anys de la dictadura, i després de l'amnistia de 1977 van continuar atemptant, de manera que van contribuir a fer que la transició espanyola, lluny de ser un període pacífic, fos un temps convuls a causa de diferents tipus de violència greu. María Pilar tenia només 15 anys quan uns membres de l'organització terrorista GRAPO van disparar contra el seu pare, el guàrdia civil Casimiro Sánchez García. L'agent de l'Institut Armat portava un any destinat a Madrid amb la seva dona i els seus quatre fills. En el llibre *La voz de las víctimas*, la seva filla María Pilar ens n'ofereix un testimoni emotiu:

"El meu pare va aconseguir venir a Madrid. Estàvem tan contents de ser a Madrid. Ell estava satisfet perquè volia aconseguir alguna cosa més per als seus fills, i alguna cosa ja l'havia aconseguïda. Aquell dia, era dissabte, ell i jo ens vam anar de compres, la meva germana tenia 11 anys i el pare volia comprar-li uns regals. Després se'n va anar al servei i la mare, el meu tiet i jo vam anar cap a la caserna. Cap a dos quarts d'onze de la nit vam sentir molt d'enrenou. La mare es va posar nerviosa; ens van dir que havien patit un atemptat i ens van portar al Gómez Ulla. Només arribar-hi ja ens van dir que el pare era mort.

Recordo que vaig ser molt forta. Ens van demanar que hi portéssim un uniforme. Jo mateixa vaig buscar la roba del meu pare per vestir-lo. Et canvia la vida. Canvia tot, tot. Ell no hi era. Ja no podíem regalar-li el "Varon Dandy" que li fèiem per l'aniversari. Ja no sabíem si podríem viure a la caserna, ara ja no sabíem res. No sabia si aniríem a viure a un altre lloc, no sabíem si tindríem per menjar, si la mare hauria de treballar, no sabia si podria continuar estudiant. Les companyes i els professors t'emparaven una mica. La gent et mirava de manera estranya. El teu pare era un militar, portava un uniforme i ha mort. Era una època, no sé..., molt revolucionària. Hi havia qui pensava que si li havia passat això era pel seu ofici o perquè s'ho mereixia.

La seva pèrdua va ser molt forta. És que tires endavant perquè cal continuar lluitant, però va ser horrible, horrible, horrible. Jo crec que tots estem preparats per a una malaltia, però per això... Que el deixis i al cap de mitja hora et diguin que perquè a unes persones se'ls ha ficat al cap te l'han pres. No vam poder acomiadar-nos-en. No ens va donar temps. Ens el van prendre i ens el van treure. Quan el vam poder veure, ja era a la caixa".

Aquest testimoni pot ser visionat a:

<https://www.youtube.com/watch?v=mulkCKb-d9E>

ACTIVITAT SUGGERIDA

Després de la lectura del testimoni de María Pilar (o bé de veure'n el vídeo), que es pot fer de manera col·lectiva, aborda el treball que et detallem tot seguit fent servir la informació disponible a la xarxa.

Investiga aquest període històric i després elabora una llista de persones assassinades pels GRAPO. Quantes persones van perdre la vida a mans d'aquesta banda?

Com va reaccionar la societat espanyola?

Les famílies d'aquestes persones assassinades, com és el cas de María Pilar, mai no van buscar venjança. Segur que alguna de les frases que has llegit o escoltat, recordant aquells durs moments de l'assassinat del seu pare, t'ha resultat especialment remarcable. Podries escriure'n cap?

Amb les frases recopilades es podria preparar una lectura dramatitzada, amb el doble objectiu, d'una banda, de sensibilitzar l'alumnat sobre la injustícia que suposa atacar un senzill servidor de l'Estat i, de l'altra, de reconèixer l'esperit generós, sense odi ni venjança, que han demostrat les víctimes del terrorisme.

Fig. 10. La vídua i els fills de Casimiro Sánchez durant el funeral d'aquest guàrdia civil, assassinat pels GRAPO. Madrid, agost de 1975. Fotografia: EFE.

ACTIVITAT 3.3

EL LLETER D'ALONSOTEGI

Liborio Arana, juntament amb la seva dona i els seus fills tenien una ramaderia i distribuïen llet pel municipi biscaí d'Alonsotegi, que en aquell moment estava integrat en el de Barakaldo. Era una família humil i molt apreciada al poble, eren els "lleters d'Alonsotegi". El 20 de gener de 1980, una banda d'extrema dreta anomenada Grups Armats Espanyols (GAE) va col·locar una bomba potent al bar Aldana, un local molt estimat d'aquest municipi. L'explosió va matar quatre persones i en va ferir deu més. Una de les persones assassinades va ser Liborio Arana. El fill menor, Iñaki, ens n'ofereix el seu punyent testimoni:

"La nit de l'atemptat era dissabte. Devien ser dos quarts d'onze o les onze. El pare havia estat donant de menjar a les vaques i havia anat al bar. Hi vam estar parlant una miqueta. Vaig oferir-li de portar-lo a casa, però em va dir: Mira, després aniré a donar alfals i aigua a les vaques, els acabo de donar pinso ara... Vés-hi, tranquil. Jo, com que tenia una criatura petita, doncs me'n vaig anar cap a casa i... Érem allà tan tranquils quan vaig sentir l'explosió: Bum! Què ha passat? Vaig agafar roba, vaig baixar al carrer i la gent ja hi corria. Que han volat el bar Aldana! Coi!, jo hi havia deixat el pare! Vaig sortir amb el meu germà Javi i vam veure com estava tot. Vaig començar a preguntar si havien vist el pare. Els veïns es giraven, no m'ho volien dir, no s'hi atrevien.

Vaig baixar al [hospital de] Sant Eloi, on havien ingressat els ferits, fins i tot vaig entrar a un quiròfan. Res. Vaig tornar una altra vegada al poble, i llavors va venir el nostre metge de família i em va dir: El teu pare és mort. Després vaig anar a casa a donar la notícia. Aleshores no teníem telèfon, no ens podíem permetre aquest luxe.

L'endemà al matí, alguns familiars van baixar a ajudar, perquè calia munyir, i uns altres van anar a recollir els trossos d'*aita* (pare, en basc) que hi havia tirats per allà. Recordo familiars discutint per un tros de fetge, un braç, més enllà va aparèixer una cama en un hort... Molt dur. L'atemptat d'aquella nit va ser terrible... Va ser molt dur també després. De fet, no en parlàvem, d'això. Jo no li havia explicat res de l'atemptat al meu fill fins fa poc. Em vaig fer ertzaina (membre de la policia basca) per intentar esclarir-ho. La policia va actuar molt malament, sobretot en la investigació i en el tracte... José Amedo, després condemnat pels GAL, va ser-ne el cap de la investigació.

En un primer moment l'esquerra *abertzale* va donar suport al tema. Anaven a portar un ram de flors el dia de l'aniversari. Però després, quan *ama* (mare, en basc) venia de repartir llet per les cases, es trobava cartes d'amenaça: Els altres t'han matat el marit, però nosaltres et matarem els fills per ser ertzaines. Va ser molt dur per a la meua mare. No volíem posar telèfon a casa perquè no rebés trucades amenaçadores. O sigui, que ens donaven d'hòsties pels dos costats"⁸.

ACTIVITAT SUGGERIDA

Després de la lectura del testimoni d'Iñaki Arana, et proposem l'activitat següent per desenvolupar-la mitjançant la tècnica de treball cooperatiu 1-2-4.

Per fer aquesta activitat cal que la classe estigui distribuïda en grups de quatre alumnes. En aquesta activitat, a més del pensament individual, és fonamental la cooperació per tal de tenir una visió de parella i de grup.

Pensa en silenci sobre el que va passar en aquest atemptat. El que té d'horrible aquest fet, les conseqüències per a la família, en concret per a Iñaki i la seva *ama*. Quins punts podries destacar especialment de tot el relat? Amb el que destaquis, has de redactar un text breu només amb dues o tres frases.

Per parelles, penseu en veu alta, parleu i dialogueu sobre les frases que heu construït. Heu de discutir, consensuar i refer la vostra aportació, per acabar redactant un únic text per parella, de tan sols dues o tres frases.

Reunides les dues parelles del grup, és a dir, el grup de quatre, penseu en veu alta, parleu i dialogueu sobre les vostres dues o tres frases (de cada parella). Heu de discutir, consensuar i refer l'aportació de totes dues parelles, per acabar redactant un únic text de tot el grup, de tan sols dues o tres frases. Aquesta serà l'aportació final, que el professorat avaluarà.

Amb les frases recopilades es poden confeccionar uns separadors (punts de llibre) per distribuir a classe o al centre.

⁸López Romo, 2018: 219.

Fig. 11. Edifici on se situava el bar Aldana, completament destrossat després d'un atemptat comès per l'extrema dreta (20/01/1980). Fotografia: AMB, Fons de La Gaceta del Norte.

SESSIÓ

04

JUSTITIA I LIBERTAT
SEGRESTATS LIBERTAT

Fig. 12. Concentració a Llodio a favor de l'alliberament dels segrestats per ETA José Antonio Ortega Lara i Cosme Delclaux, davant d'una contramanifestació de radicals nacionalistes (23/12/1996).
Fotografia: El Correo.

EN AQUESTA QUARTA I ÚLTIMA SESSIÓ, TRACTAREM LA QÜESTIÓ TERRORISTA A ESPANYA DES DE L'ANY 1982. DURANT AQUEST PERÍODE DEMOCRÀTIC VAN PERSISTIR EXPRESSIONS VIOLENTES COM LES DELS GRAPO (RESPONSABLES, PER EXEMPLE, DEL SEGREST I LA MORT DE L'EMPRESARI PUBLICO CORDÓN EL 1995) O DELS GAL, QUE VAN ACTUAR ENTRE 1983 I 1987 (ANY EN QUÈ VAN ASSASSINAR JUAN CARLOS GARCÍA GOENA, LA SEVA DARRERA VÍCTIMA). ETA VA CONTINUAR SENT RESPONSABLE DE LA MAJOR PART DELS ASSASSINATS TERRORISTES FINS AL CESSAMENT DEFINITIU DE LA VIOLÈNCIA, ANUNCIAT EL 20 D'OCTUBRE DE 2011. EN AQUEST PERÍODE, ETA VA PERPETRAR ATEMPTATS D'UNA GRAN MORTALITAT, COM EL D'HIPERCOR (1987), I D'UN GRAN IMPACTE SOCIAL, COM EL SEGREST I L'ASSASSINAT DE MIGUEL ÀNGEL BLANCO (1997).

En aquesta època es va amplificar la reacció d'una part de la societat, tant de la basca com de l'espanyola en el seu conjunt, contra els terroristes i els que els aplaudien. A aquest despertar ètic de moltes consciències hi van contribuir diversos agents, entre els quals les víctimes mateixes, que van anar agrupant-se. La pionera AVT, Asociación de Víctimas del Terrorismo, havia nascut ja el 1981. Després van anar creant-se més col·lectius i fundacions, fins a arribar a la trentena que hi ha actualment. El seu treball, que és clau per donar visibilitat pública a les víctimes, s'inspira en quatre grans conceptes: justícia, veritat, dignitat i memòria.

Un altre pilar per deslegitimar el terrorisme va ser el moviment pacifista, iniciat per col·lectius com Gesto por la Paz o Denon Artean (Entre Tots) - Paz y Reconciliación, que va gosar, la qual cosa no era gens fàcil en determinades localitats del País Basc, manifestar públicament el seu rebuig⁹. El moviment pacifista va sorgir a mitjan dècada de 1980. Aquestes entitats convocaven concentracions silencioses de 15 minuts en un seguit de llocs fixos de diferents pobles i barris cada cop que hi havia una nova víctima mortal o un nou segrest. Hi participaven centenars de ciutadans, entre els quals moltes víctimes del terrorisme.

A més de les organitzacions esmentades, van sorgir-ne d'altres que també van aconseguir fer visible el rebuig a la banda terrorista i als que hi trobaven justificacions: Bakea Orain (Pau Ara), Asociación Pro Derechos Humanos del País Vasco, etc. A la darrereria dels anys noranta també van aparèixer en l'escena basca altres col·lectius que, més enllà del marc clàssic del pacifisme, defensaven de manera explícita la Constitució i organitzaven manifestacions que no ja eren silencioses, sinó crítiques tant amb l'organització terrorista i l'anomenada esquerra *abertzale*, com amb el conjunt del nacionalisme basc, al qual acusaven d'inacció i d'equidistància. En aquest context, hi van sorgir el Foro Ermua i la plataforma Basta Ya.

Cal no oblidar que amb el nou mil·lenni hi va aparèixer una altra modalitat de terrorisme, el gihadista, que, tot i no ser nova, es va manifestar d'una manera especialment impactant davant la comunitat internacional l'11 de setembre de 2001 als EUA. Aquesta branca del terrorisme també va sacsejar cruelment el nostre país l'11 de març de 2004, en què va causar 193 morts i més de 1.700 ferits a Madrid. Novament, el 17 d'agost de 2017 aquest tipus de terrorisme va causar 16 morts a la Rambla de Barcelona i a Cambrils.

Fig. 13. Manifestació convocada per Basta Ya amb el lema "Defensem el que ens uneix: Estatut i Constitució". Sant Sebastià, setembre de 2000. Fotografia: Santos Cirilo / El País.

⁹ Gómez Moral, 2013.

Fig. 14. Els bombers intenten accedir a l'interior de l'aparcament de l'Hipercor de Barcelona, afectat per una explosió provocada per ETA (19/06/1987). Fotografia: EFE.

CONSOLIDACIÓ DEMOCRÀTICA

A principis de la dècada de 1980, la democràcia es consolidava a Espanya. El cop d'Estat de febrer de 1981 va fracassar i s'hi obria un camí d'integració europea i de modernització econòmica, social i cultural. Ara bé, la democràcia va haver de continuar enfrontant-se a diferents amenaces terroristes.

Fig. 15. Els bombers participen en les tasques de rescat de la casa caserna de Saragossa després d'esclatar un cotxe bomba d'ETA (11/12/1987). Fotografia: EFE.

La democràcia, com a forma de gestió política en un Estat de dret, facilita fórmules per resoldre els conflictes d'una manera pacífica i dialogada. En aquest sentit, la major part de la població veia el terrorisme com una opció terrible, marginal i pròpia de sectors extremistes i totalitaris. No obstant això, un sector minoritari, però significatiu, donava suport a l'acció violenta. Els terroristes, com van demostrar durant molt de temps, encara mantenien capacitat per provocar dolor i per amenaçar les llibertats de tothom.

Durant la dècada de 1980, ETA va ser responsable dels atemptats contra la casa caserna de la Guàrdia Civil de Saragossa, amb un balanç d'11 persones assassinades (cinc de les quals eren nens), o contra el supermercat Hipercor de Barcelona, del qual van resultar 21 víctimes mortals (quatre de les quals eren nens). Aquest darrer atemptat va ser la massacre terrorista més gran que hi va haver a Espanya fins a l'11-M.

En aquests anys vuitanta, també hi va aparèixer un tipus de terrorisme parapolicial, emmarcat per les sigles GAL. Alguns càrrecs públics, entre els quals el ministre de l'Interior d'aleshores, i un grup de funcionaris de les Forces de Seguretat van estar implicats en aquesta trama il·legal. El propòsit dels GAL era combatre ETA utilitzant els seus mateixos mètodes. Entre 1983 i 1987, els GAL van cometre 27 assassinats. Aquest cas, igualment horrible i injust per a les víctimes, ens recorda que la lluita antiterrorista ha de respectar les regles de l'Estat de dret per evitar igualar-se amb el terrorisme al qual s'enfronta.

Les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat, com a institució, van romandre al costat de l'Estat de dret. Comptant amb la col·laboració del país veí, França, i actuant d'acord amb la llei, van ser realment efectius i van detenir nombrosos membres d'ETA, incloent-hi els dirigents successius de l'organització. Això va fer que la banda quedés molt debilitada ja en la dècada de 1990 i, sobretot, en la primera dècada del nou segle. Aquest afebliment de la banda terrorista va comportar que sorgís el desànim entre certs sectors socials que li donaven suport i es comencés a plantejar la inutilitat d'exercir la violència quant als guanys polítics que proporcionava.

Durant la dècada dels anys noranta, quan la societat a poc a poc va anar guanyant el carrer a l'entorn d'ETA, els assassinats de la banda tenien la resposta de mobilitzacions i protestes cada vegada més grans. Arran del segrest de l'empresari Julio Iglesias Zamora, a Sant Sebastià va haver-hi una manifestació de més de 80.000 persones per demanar-ne l'alliberament. En aquest context, Gesto por la Paz va crear un símbol, el llaç blau, que es portava a la roba per exigir llibertat i mostrar el rebuig a la violència terrorista. Les manifestacions més multitudinàries contra el terrorisme a Espanya les va provocar el segrest i l'assassinat a mans d'ETA del jove regidor d'Ermua Miguel Ángel Blanco, el 1997. En aquesta ocasió, van sortir al carrer milions de persones en ciutats i pobles de tot Espanya. Tal com va passar amb el llaç blau, també aquesta vegada els assistents a les manifestacions dels moviments pacifistes van expressar el rebuig a la violència terrorista aixecant les mans emblanquinades. Amb això, els manifestants volien mostrar que, a diferència dels terroristes, ells no tenien les mans tacades de sang.

Tot i la desaparició gradual d'altres violències (l'últim assassinat dels GRAPO va ser l'any 2006 i va costar la vida a l'empresària Ana Isabel Herrero), la violència d'ETA va perdurar fins a l'octubre de 2011. Per arribar a aquest final van ser clau la feina policial, amb la col·laboració francesa. Entre les fites de la lluita antiterrorista que van anar debilitant ETA fins a forçar-ne la renúncia al terrorisme cal esmentar operacions com la que, el 1992, va permetre que fos capturada al complet la cúpula de la banda. El 2004 va arribar l'"operació Santuari", que va posar al descobert els grans amagatalls d'armes i explosius que ETA tenia en territori francès, i que va permetre capturar els màxims responsables del seu aparell polític i d'extorsió. Des de l'any 2000, la Policia Nacional i la Guàrdia Civil, en col·laboració amb el Centre Nacional d'Intel·ligència i els serveis policials francesos, van anar capturant, l'un darrere l'altre, els principals dirigents d'ETA que s'amagaven a França, al mateix temps que a Espanya es desmantellava la major part de les cèl·lules terroristes que cometien els atemptats. Les investigacions es van estendre, fins i tot, a altres països europeus com Alemanya, la Gran Bretanya, Bèlgica o Itàlia, on hi havia membres d'ETA amagats, i a Portugal, on la banda havia instal·lat una fàbrica d'explosius.

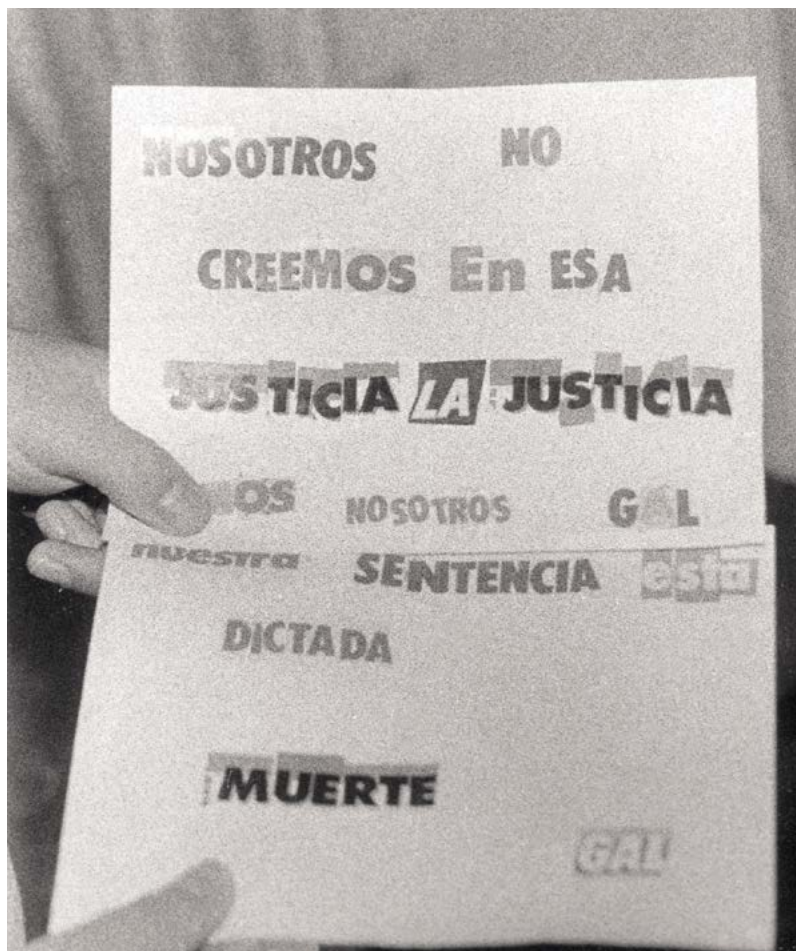

Fig. 16. Carta amenaçant dels GAL (1985). Fotografia: AMB, Fons de La Gaceta del Norte.

L'assetjament policial va anar minant la capacitat d'actuar d'ETA fins a forçar-ne la renúncia al terrorisme.

A l'acció policial i judicial, s'hi va sumar la resposta social (el moviment pacifista) i política. El juny de 2003, en virtut de l'aplicació de la Llei de partits, Batasuna (braç civil d'ETA i continuadora de HB) va ser il·legalitzada a Espanya. Aquesta mesura, ratificada pel Tribunal Europeu de Drets Humans d'Estrasburg el 2009, va contribuir notòriament a la derrota d'ETA. Finalment, el 3 de maig de 2018, ETA anunciava la seva dissolució i deixava rere seu una història negra.

Heus aquí, però, que el segle XXI ens va portar una altra amenaça, pràcticament desconeguda fins llavors a Occident: el terrorisme gihadista. Aquest moviment ja havia actuat anteriorment a Espanya: va ser el 1985 en l'atemptat amb bomba contra el restaurant El Descanso, a Madrid, on van morir 18 persones. Però

ara tornava encara amb més virulència, com va ser el cas dels terribles atemptats de l'11 de març de 2004 a quatre trens de Madrid, la pitjor massacre terrorista que hi ha hagut a Espanya. La Fiscalia, en l'escrit d'acusació, indicava que els preparatius per fer un atemptat gihadista a Espanya es van iniciar com a resposta a la desarticulació d'una cèl·lula d'Al-Qaida al nostre país l'any 2001. En aquests preparatius, segons la Fiscalia, hi estaven implicades persones vinculades a Al-Qaida, al Grup Islàmic Combatent Marroquí i al Grup Islàmic Armat, d'Algèria, juntament amb delinqüents comuns radicalitzats. No obstant això, cap de les sentències -ni la dictada per l'Audiència Nacional el 31 d'octubre de 2007 ni la del Tribunal Suprem, dictada en apel·lació- no va reflectir aquesta tesi; de fet, el fonament de dret número 9 de la sentència del Tribunal Suprem diu textualment:

"En el cas, en la sentència d'instància es descriu l'existència d'un grup organitzat de caràcter terrorista integrat per les persones que provoquen l'explosió i perden la vida al pis de Leganés, o almenys per algunes d'aquestes persones. No s'estableix una atribució individualitzada de responsabilitat penal a cadascuna d'aquestes persones, perquè es va extingir amb la seva mort,

cosa que va determinar, en conseqüència, que no fossin jutjades i que sobre la seva conducta no es practiquessin proves de càrrec ni de descàrrec. No obstant això, del cúmul de dades que s'han manejat en la resolució que s'impugna resulta que almenys algunes de les persones que van perdre la vida en l'explosió del pis de Leganés constituïen un grup organitzat, i havien intervingut en l'execució dels actes terroristes del dia 11 de març de 2004. La procedència de la dinamita; la relació d'algun dels morts amb els qui en van ser els proveïdors; les dades relatives a l'obtenció i a l'ocultació dels explosius; els elements relacionats amb la confecció dels artefactes; i, especialment, els objectes trobats en el desenrunament del pis de Leganés després de l'explosió provocada pels seus ocupants demostren la vinculació d'aquest grup amb els atemptats del dia 11 de març.

La dependència ideològica respecte als postulats que defensa Al-Qaida resulta així mateix del contingut de les reivindicacions de l'autoria dels

Fig. 17. Arribada a l'Ajuntament de Bilbao d'una manifestació massiva per la llibertat de Miguel Ángel Blanco (12/07/1997). Fotografia: Fidel Raso / Diario 16.

actes terroristes i de la resta del material confiscat. Tanmateix, no hi apareix cap relació de caràcter jeràrquic amb altres grups o amb altres dirigents d'aquesta organització, i això permet establir que la cèl·lula que operava a Madrid, en la mesura que ha estat identificada, no depenia jeràrquicament d'una altra i, per tant, a efectes penals es pot considerar com un grup o organització terrorista diferent i independent”.

Cal dir que les mobilitzacions convocades després de l'atemptat de l'11-M a tot Espanya van ser, juntament amb les que van tenir lloc arran de l'assassinat de Miguel Ángel Blanco, les més multitudinàries de la nostra història recent. El símbol que va servir per expressar el rebuig d'aquests atemptats i la solidaritat amb les víctimes va ser un laç negre.

El terrorisme gihadista continua avui en actiu en diferents països del món. No podem oblidar els atemptats de Barcelona i Cambrils de l'estiu de 2017, comesos pel Daesh, també anomenat Estat Islàmic. Aquesta organització terrorista va començar a guanyar protagonisme el 2014, quan va aconseguir posar sota el seu control àmplies zones del territori de dos països de l'Orient Mitjà: Síria i l'Iraq.

Al-Qaida va néixer el 1988 a l'Afganistan, on el seu fundador, Ossama bin Laden, havia combatut contra els soviètics que havien ocupat el país a la darrera de la dècada de 1970. L'any mateix que l'exèrcit de l'antiga URSS se'n va retirar, Bin Laden va crear aquest grup terrorista que va posar en el punt de mira els Estats Units, els governs de països musulmans que no compartien la radicalitat que inspirava a Al-Qaida i els països occidentals en general. El 1998, Al-Qaida va formar amb altres grups el denominat Front Islàmic Mundial per a la Jihad contra Jueus i Cristians. L'atemptat més important de l'organització liderada per Bin Laden va ser l'atac comès l'11 de setembre de 2001 contra les Torres Bessones, a Nova York, i el Pentàgon, a Washington, que va provocar tres mil morts. La reacció dels EUA va consistir a intervenir militarment a l'Iraq i l'Afganistan.

Durant anys, Al-Qaida va simbolitzar el terror gihadista que cometia atemptats decidits pel nucli central, amagat a l'Afganistan i el Pakistan, o per alguna de les diferents franquícies que va anar organitzant a la península Aràbiga, al Magrib, a l'Iraq o a la Banya d'Àfrica, entre altres llocs. El 2011, Bin Laden va ser abatut per militars nord-americans a la casa del Pakistan on s'amagava.

La branca d'Al-Qaida que actuava a l'Iraq va rompre amb la direcció central, i el 2013 va passar a anomenar-se Estat Islàmic de l'Iraq i Llevant, alhora que s'involucrava en la guerra de Síria. L'any següent, després d'aconseguir triomfs militars molt

Fig. 18. Centenars de milers de persones van participar en la manifestació que, amb el lema "Amb les víctimes, amb la Constitució, per la derrota del terrorisme", va ser convocada a Madrid l'endemà dels atemptats de l'11-M de 2004. Fotografia: Emilio Naranjo / EFE.

sonats que van posar àmplies extensions d'aquests dos països sota el control dels terroristes, l'Estat Islàmic, també conegut com Daesh, per les seves sigles àrabs, va proclamar-hi el Califat. Aquests dos grups terroristes, Al-Qaida -a través de la seva branca siriana, el Front Al-Nusra- i el Daesh, van arribar a enfrontar-se militarment entre ells per l'hegemonia sobre el moviment gihadista global i el control de territoris sirians.

El Daesh va esdevenir llavors la referència dels milers d'extremistes que van desplaçar-se fins a Síria per combatre-hi en les files d'aquest grup. Gihadistes de tot Europa i de dotzenes de països de la resta del món van viatjar a fer la guerra a l'Orient Mitjà. Des d'Espanya s'hi van desplaçar més de dues-centes persones. El flux de terroristes va començar a decréixer el 2017 com a conseqüència dels greus cops militars que va patir el Daesh i que li van suposar la pèrdua de gairebé tot el territori que havia arribat a controlar. L'Estat Islàmic va inspirar i va promoure nombrosos atemptats als països europeus, com ara els que van tenir lloc a Barcelona i Cambrils l'agost de 2017.

El terrorisme, a més de les víctimes directes -morts i ferits- i dels danys materials, crea un altre tipus de víctimes: les persones amenaçades. ETA és el grup que ha originat el nom-

Fig. 19. Centenars de persones es congreguen a la Rambla de Barcelona, al mosaic de Miró, lloc on els ciutadans dipositen espelmes, flors i missatges de suport i record a les víctimes de l'atemptat del 17 d'agost de 2017. Fotografia: Alejandro García / EFE.

bre més elevat d'amenaçats. Es tracta de persones que van haver de viure amb l'angoixa d'arribar a patir un atemptat, i que en molts casos, van haver d'abandonar casa seva i marxar de la seva terra per posar-se fora de perill en una altra part d'Espanya. Alguns amenaçats ho eren pel fet de pertànyer a determinats col·lectius que estaven en el punt de mira d'ETA (membres de les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat, càrrecs públics de partits constitucionalistes, periodistes, professors, empresaris, jutges, intel·lectuals crítics amb el terrorisme i un llarg etcètera). D'altres en formaven part per diversos motius particulars, com ara el fet d'haver-se negat a pagar davant l'extorsió d'ETA o de ser acusats pels terroristes de qualsevol cosa que els fes mereixedors d'un atac: ser considerats, simplement, enemics del poble basc. L'amenaça terrorista i el que es va denominar "violència de persecució" van obligar milers de persones a viure amb protecció policial durant anys i en va forçar unes altres a abandonar la casa, la ciutat, les amistats, les aficions i el treball; és a dir, a exiliar-se per buscar una seguretat greument amenaçada a la seva pròpia terra.

"ALLÀ HI ERA EL TERRORISME, ELS EXECUTORS I ELS QUE ELS EXHORTAVEN. ALLÀ HI EREN LES VÍCTIMES, MOLTES SENSE CAP ALTRE PAPER MÉS QUE MORIR. ALLÀ HI ERA LA SOCIETAT, OMISA I EXTRAVIADA. ALLÀ HI EREN, QUAN VAN PODER, ELS REPRESENTANTS POLÍTICS I LA FRAGILITAT PRÒPIA DE QUI PATEIX CONTÍNUAMENT LA TEMPTACIÓ D'OBTENIR-NE ALGUNA COSA A CANVI. RESULTAVA DIFÍCIL DE VEURE-HI RES ENTRE TANTA MALA HERBA. PERÒ, DE SOBTE, VA SORGIR, ALLÀ MATEIX, UN PETIT GRUP DE PERSONES ANÒNIMES QUE, AMB UN PAPER SECUNDARI, D'AQUESTS QUE ELS ACTORS SOLEN DESCRIBIR COM *NOMÉS HI TINC UNA FRASE, PERÒ ÉS FONAMENTAL PER A LA HISTÒRIA*, ES VA PLANTAR ENMIG DE LA TARIMA PER TAL DE FER UNA MICA DE LLUM SOBRE AQUELLA OBRA DE DESOLACIÓ... A PARTIR DE LLAVORS, JA NO QUEDARIA CAP MORT SENSE RESPOSTA".

ANA ROSA GÓMEZ MORAL

Fig. 20. Lloc on ETA va assassinar el policia nacional Eduardo Puelles mitjançant una bomba adossada als baixos del seu vehicle. Arrigorriaga, juny de 2009. Fotografia: Luis Alberto Garcia / El País.

ACTIVITAT 4.1

L'11 de març de 2004, que restarà gravat per sempre en la nostra memòria com l'11-M, Espanya va patir un atemptat terrible a Madrid que va causar 193 morts i més de 1.700 ferits, alguns amb seqüeles greus. Diverses cèl·lules gihadistes van col·locar bombes en quatre trens de la xarxa de rodalies de la capital. El resultat va ser dantesc, i encara és colpidor el seu record.

La violència gihadista, de pretesa justificació islàmica, va colpejar, reiteradament i globalment, nombrosos països, majoritàriament àrabs i amb població musulmana. Aquesta violència també va arribar a Europa. Així, a més del nostre país, n'han patit els embats Anglaterra, Bèlgica, França, els Països Baixos, Alemanya, Suècia, etc., amb un nombre molt elevat de víctimes. A Espanya, tretze anys després, l'agost de 2017, aquesta forma de terror va tornar a atacar, aquesta vegada amb una furgoneta en marxa com a arma, amb els atemptats de Barcelona (15 morts i més de cent ferits) i Cambrils (en aquesta localitat va morir una dona). La comunitat internacional s'enfronta, sens dubte, a una nova forma de terrorisme global, amb gran capacitat per generar víctimes i d'una crueltat enorme. Encara que això representa una novetat des de l'11-S, també manté moltes característiques del terrorisme tradicional: adoctrinament, suport ideològic, reclutament i ús d'un llenguatge sectari per tal de formar militants fanàtics disposats a morir i a matar per una causa, sigui religiosa, ètnica, identitària o econòmica.

Fig. 21. Bombers i personal sanitari examinen diversos cadàvers entre les restes d'un dels vagons de l'estació d'Atocha moments després de l'atemptat. Fotografia: Emilio Naranjo / EFE.

SAN FERNANDO, COSLADA, SANTA EUGENIA, EL POZO...

Antonio Miguel Utrera, jove estudiant d'Història, va resultar molt greument ferit en els atemptats de l'11-M a Madrid. La seva visió del que va passar ens submergeix en aquells moments tràgics des de la percepció d'un jove que viatjava amb tren aquell dia marcat pel fanatisme religiós. El seu relat, feridor, entre cruent i poètic, és un text que aporta una narrativa interessant entorn dels fets i la reconstrucció posterior. Paga la pena de llegir-lo diverses vegades:

"I tanco els ulls al ritme del sotragueig del tren i desitjo estar dormint, a milers de quilòmetres de distància, mentre

les estacions se succeeixen sense pietat en l'ordre de cada matí com una lletania inalterable: Sant Fernando... Coslada... Santa Eugenia... El Pozo... És possible que en aquell últim segon em digués que hauria d'haver tornat al llit. Llavors desitjo haver apagat a temps els llums d'aquella matinada.

Passen vint minuts en què no existeixo per a mi, però en què no he deixat d'existir per als altres. Ella, conscient de tot en cada moment, em busca en el caos perquè m'ha vist a l'autobús i a l'estació, i sap que he pujat a aquest tren. Però no m'hi troba. Quan torno a existir, el món és un altre, i el meu temps s'ha fracturat per sempre en dos. Acaba de començar el Després. Recordo un fum blanc espès que embolcallava com un sudari de cotó. N'emergeo amb prou feines amb el ressò

Fig. 22. Antonio Miguel Utrera, víctima de l'11-M.

de l'explosió encara a les orelles, que estan sagnant. Surto del vagó, potser, no ho sé, ajudat per una mà desconeguda i bondadosa, i observo l'estat del tren en què he viatjat fins a aquesta aturada abrupta sense estació. El tren destrossat em diu a crits el que ha passat, i jo li ho crido sordament a una audiència de somnàmbuls que no pot o no sap sentir-me. Allà, a una distància amplificada per la miopia (les ulleres, on he deixat les ulleres), Atocha treu el cap contra l'albada com el llom d'un dinosaure de metall. Recordo aquell fred com el més desolador que he viscut...

A partir d'aquell moment, transito per la realitat quàntica dels desapareguts. A la ment dels meus pares soc... viu i mort alhora. Aquesta incertesa consumirà llargues hores d'aquell dia i condicionarà la resta de les seves vides. L'ombra del trauma nascuda llavors mai no es dissiparà del tot.

Quan la paradoxa es resol, jo soc més mort que viu i amb prou feines hi ha res en mi que els pugui recordar el seu fill. Els dies passen sense anestèsia possible per a tant de dolor desfermat. Llargues hores en què la mort planava sobre mi, que hi soc sense ser-hi, surant en aquest estat amniòtic del coma induït, mentre els conscients desitgen haver mort ells abans.

Després d'un final, aparentment, inevitable, emergeix un horitzó de futur que, per inesperat, s'assembla en tot a l'alegria. Contra tot pronòstic, seria, potser, el millor títol per a aquest relat. Al diccionari del primer Després s'hi van incorporar, per explicar-ho, l'hemiplegia i l'estrès posttraumàtic, la fisioteràpia i la hipoacúsia, els acúfens i les seqüeles. Les seqüeles en el cos i les seqüeles invisibles com a record indeleble de la infàmia humana. I l'abisme.

Els primers dies (dic dies i penso en anys) que vindrien després de l'atemptat i en què, tot i l'activitat, només sentia una buidor blanca insondable, semblant a la tristesa, aquell que treia el cap al mirall no era jo. Tornar a reconèixer-m'hi, sentir que la meitat esquerra del meu cos, ara diferent i maldestre, era tan meva com ho era abans, va ser la conquesta necessària per encaixar el Després en la meua vida. Vaig entendre que la superació no existeix, de la mateixa manera que per a mi és impossible l'oblit, però vaig fer concessions a l'adaptació i, en els seus marges, en vaig trobar la sortida, el camí de retorn al camí del qual un dia vaig ser expulsat.

No recordo en quin moment vaig començar a viure dins l'Ara ni si l'Ara és ni tan sols versemblant, només sé que a aquest costat del temps hi ha mans de gent tan compassiva i bondadosa com la d'abans de qualsevol Després. Que el temps de l'Ara, que és compatible amb el record i la memòria, és l'únic que existeix i que hi ha de romandre"¹⁰.

ACTIVITAT SUGGERIDA

Els alumnes han d'haver llegit prèviament el testimoni que dona inici a aquesta activitat. És un text complex i, per tant, és possible que calgui llegir-lo diverses vegades.

Un cop llegit el text, deus haver-te adonat que hi conté nombroses figures literàries (metàfora, símil...); així, per referir-se al fum que es va produir després de l'explosió, diu: "Recordo un fum blanc espès que embolcallava com un sudari de cotó". Podries recollir alguna d'aquestes figures i expressar el significat que, al teu parer, els dona Antonio Miguel Utrera?

Redacta en poques frases, amb el teu estil personal, els sentiments que va experimentar el jove Antonio Miguel Utrera durant l'atemptat sofert i després d'aquest fet.

Els homenatges a les víctimes es van produir en llocs transitats de la ciutat de Madrid, com l'estació d'Atocha. Bé, finalment, amb tots els textos recollits en aquesta activitat es podria fer una exposició en un lloc central del centre escolar, transitat per tota la comunitat educativa.

¹⁰ López Romo, 2018: 273-277.

ACTIVITAT 4.2

FANATISME D'ARREL RELIGIOSA

El reguitzell de morts i ferits que el terrorisme gihadista ha deixat tant en països musulmans com a Occident és a hores d'ara molt significatiu. Els atemptats de l'11-M, els produïts a Europa i altres llocs del món o els de Barcelona i Cambrils tenen un punt en comú: fanatisme religiós, víctimes innocents i familiars que en ploren la pèrdua.

ACTIVITAT SUGGERIDA

Visionar el documental següent:

El 11-M narrado por las víctimas y sus familiares, BBC News Mundo: <https://www.youtube.com/watch?v=xvaX9bGKoW8>

Comentar, mitjançant una "pluja d'idees", els testimonis que més us han impressionat o interpellat. Seria força interessant de trobar punts comuns entre els testimonis de víctimes de l'11-M, els d'altres atemptats comesos a Europa, com els de Niça o París, i els dels que van patir Barcelona o Cambrils.

Amb les idees aportades, se suggereix un debat sobre la diversitat cultural de les nostres societats actuals. És possible conviure, iguals però diferents, en una ciutadania complexa com és l'actual? Com es pot afavorir una desitjable convivència intercultural en les nostres societats espanyola i europea?

"Els desmemoriats no tenen futur: quan a una societat se li treuen les referències simbòliques de les quals ha viscut, queda a la deriva en el present i inerte davant el futur".

Ernst Bloch

"[...] el que s'ha de pretendre és, d'una banda, que les víctimes portin una vida digna i vegin satisfets els seus legítims drets com a persones agredides. D'altra banda, és desitjable que puguin recordar el que ha passat de manera que aquesta memòria es converteixi en força per viure el futur, que recuperin, si l'havien perduda, la confiança en la societat i en la convivència, i que participin i gaudeixin amb satisfacció d'una societat en pau".

Xabier Etxeberria

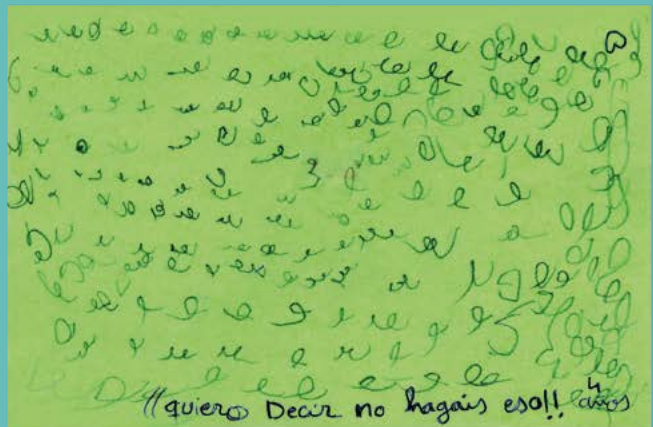
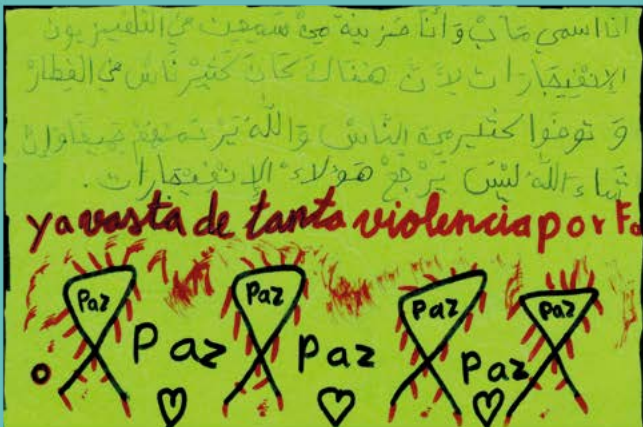
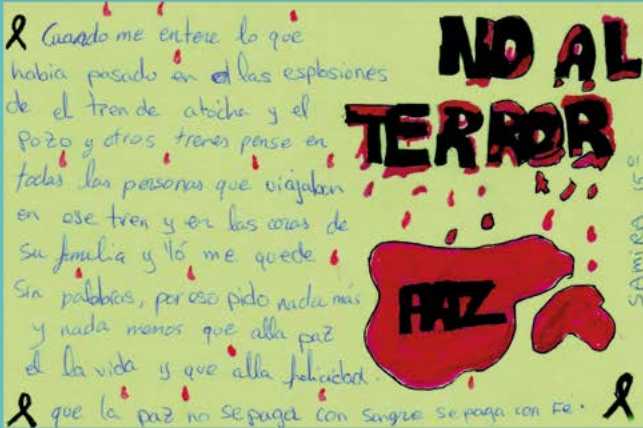
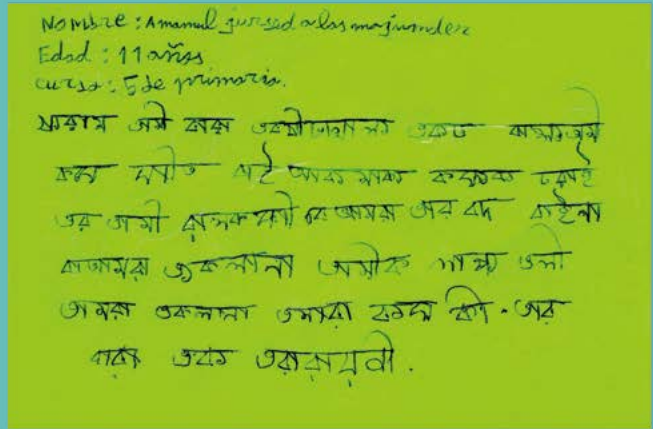
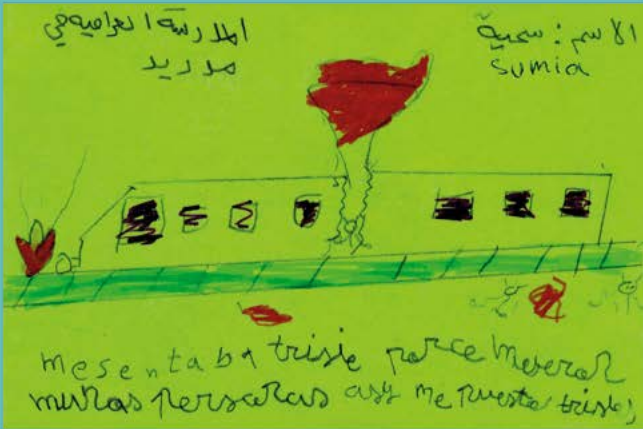

Fig. 23. L'associació Jòvenes Musulmanes de Madrid va editar un llibre de missatges i dibuixos fets per nens musulmans, en els quals expressen el seus sentiments i el seu dolor pels atemptats de l'11 de març de 2004. Fotografia: EFE.

PER SABER-NE

MÉS

RECURSOS EN LÍNIA

**AROVITE, ARCHIVO ONLINE
SOBRE LA VIOLENCIA
TERRORISTA EN EUSKADI.
SÈRIE DE PUBLICACIONS
ESCUELA DE PAZ (BAKEAZ)**

<https://www.arovite.com/es/fondo-bakeaz/escuela-de-paz/>

**ASOCIACIÓN 11-M AFECTADOS
DEL TERRORISMO**

<http://asociacion11m.org>

**AVT, ASOCIACIÓN DE
VÍCTIMAS DEL TERRORISMO
(CANAL DE YOUTUBE AMB
TESTIMONIS)**

<https://www.youtube.com/user/avt>

**CENTRE MEMORIAL DE LES
VÍCTIMES DEL TERRORISME**

<http://www.memorialvt.com>

**CENTRE DOCUMENTAL DE
LA FUNDACIÓN FERNANDO
BUESA FUNDAZIOA**

<http://fundacionfernandobuesa.com/web/centro-documental/>

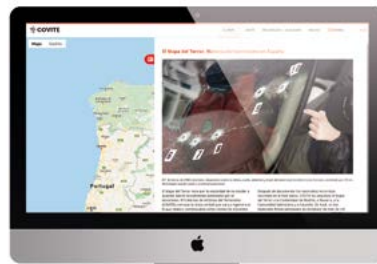
**FUNDACIÓN MIGUEL ÁNGEL
BLANCO (ACTIVITATS
D'EDUCACIÓ)**

<http://www.fmiguelangelblanco.es/actividades/educacion/>

FVT, FUNDACIÓN VÍCTIMAS DEL TERRORISMO

<http://fundacionvt.org/>

MAPA DEL TERROR DE COVITE, COLECTIVO DE VÍCTIMAS DEL TERRORISMO

<http://mapadelterror.com/>

MEMORIA DE VIDA

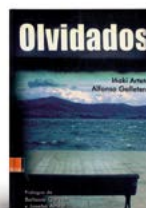
<http://www.rtve.es/memoriadevida/>

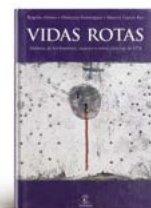
OBSERVATORI INTERNACIONAL D'ESTUDIS SOBRE TERRORISME

<https://observatorioterrorismo.com>

BIBLIOGRAFIA CITADA

Arteta, I. i Galletero, A. (2006): *Olvidados*, Adhara, Madrid.

Alonso, R., Domínguez, F. i García Rey, M. (2010): *Vidas rotas: historia de los hombres, mujeres y niños víctimas de ETA*, Espasa, Madrid.

Fernández Soldevilla, G. (2016): *La voluntad del gudari*, Tecnos, Madrid.

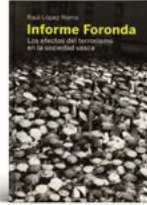

Fernández Soldevilla, G. i Domínguez, F. (ed.) (2018): *Pardines, cuando ETA comenzó a matar*, Tecnos, Madrid.

Gálvez, P., Guiral, A., Mundet, J. i González, F. (2009): *11-M. La novela gráfica*. Pròleg de Pilar Manjón. Editorial Panini España.

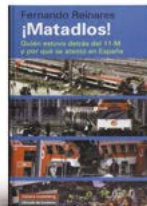

Gómez Moral, A. R. (2013): *Un gesto que hizo sonar el silencio*, Gesto por la Paz, Bilbao.

López Romo, R. (2015): *Informe Foronda: los efectos del terrorismo en la sociedad vasca*, Los Libros de la Catarata, Madrid.

López Romo, R. (ed.) (2018): *Memorias del terrorismo en España*, Los Libros de la Catarata, Madrid.

Moreno, N. i Folguera, M. A. (2015): *Testimonios. La voz de las víctimas*, APAVT, Lleó.

Pérez Urbano, M. (2019) *Dinos dónde estás y vamos a buscarte*. Ediciones Urano.

Reinares, F. (2014) *¡Matádos! Quién estuvo detrás del 11-M y por qué se atentó en España*. Editorial Galaxia Gutenberg

Sáez de la Fuente, I. (2017): *Misivas del terror. Análisis ético político de la extorsión de ETA contra el mundo empresarial*, Marcial Pons, Madrid.

Ugarte, J. (2018): *La bolsa y la vida. La extorsión y la violencia de ETA contra el mundo empresarial*, La Esfera de los Libros, Madrid.

PROPOSTA

DIDÀCTICA

MATÈRIA

Geografia i Història, 2n curs de Batxillerat.

VINCULACIÓ AMB EL CURRÍCULUM OFICIAL

Els continguts d'aquesta unitat didàctica es vinculen amb els blocs 11 (El final del franquisme: la inestabilitat política; les dificultats exteriors, els efectes de la crisi econòmica internacional) i 12 (Els governs constitucionals: el problema del terrorisme, el fallit cop d'Estat del 1981).

Reial decret 1105/2014, de 26 de desembre, pel qual s'estableix el currículum bàsic de l'educació secundària obligatòria i del batxillerat (BOE del 3 de gener de 2015).

TEMPORALITZACIÓ

D'acord amb el que estableix el Reial decret 1105/2014, "La història estudia les societats al llarg del temps, seguint un criteri cronològic", de manera que aquesta unitat s'ha de desenvolupar durant l'últim trimestre del curs.

Per desenvolupar-la completament es pot disposar de 5 sessions, tot i que, a criteri del professorat, és possible triar-ne només alguna.

OBJECTIUS

Amb caràcter general, els objectius que cal assolir els recull l'article 25, "Objectius", del Decret, el qual estableix que el batxillerat ha de contribuir a desenvolupar en l'alumnat les capacitats que els permetin d'exercir la ciutadania democràtica, des d'una perspectiva global, i d'adquirir una consciència cívica responsable, inspirada en els valors de la Constitució espanyola i en els drets humans, que fomenti la corresponsabilitat en la construcció d'una societat justa i equitativa.

Objectius:

- ✓ Conèixer i identificar els diferents grups terroristes que han actuat a Espanya, i reflexionar sobre el dolor que han causat.
- ✓ Analitzar la cruel activitat realitzada per les diferents organitzacions terroristes que han actuat a Espanya, diferenciant-ne els orígens, les pràctiques i els períodes d'activitat.
- ✓ Valorar la resposta que s'ha donat al terror des de les institucions de l'Estat i la ciutadania.
- ✓ Escoltar amb respecte els testimonis de les víctimes del terrorisme, per apropar-nos amb empatia al seu patiment i reconèixer el seu comportament exemplar.
- ✓ Construir una opinió crítica sobre el terrorisme a Espanya des del coneixement de la història i del context social, polític i cultural.
- ✓ Sensibilitzar a través dels testimonis que mai no han estat escoltats i els protagonistes dels quals han estat víctimes d'aquesta situació.

CONTINGUTS

Ja s'ha fet esment que, fonamentalment, els continguts que cal tenir en compte són dos: d'una banda, el final del franquisme, la inestabilitat política, les dificultats exteriors i els efectes de la crisi econòmica internacional; i, de l'altra, els governs constitucionals: el problema del terrorisme i el cop d'Estat fallit de 1981. Més concretament cal treballar sobre:

Què és el terrorisme?

Accions terroristes durant el franquisme.

Accions terroristes durant la transició democràtica.

Accions terroristes durant la democràcia.

Violència i Drets Humans.

Anàlisi del discurs de les víctimes del terrorisme.

COMPETÈNCIES CLAU

Les competències clau que es desenvolupen amb aquesta unitat són les següents:

Competència en comunicació lingüística, atès que per fer les activitats és imprescindible tant la lectura comprensiva com la capacitat per produir textos i una expressió oral adequada.

Competència digital, atès que cal emprar els mitjans tecnològics d'informació i comunicació per completar algunes activitats.

Competència social i cívica, atès que l'alumnat ha de posar-se al lloc de la víctima per poder comprendre la importància de la convivència pacífica.

RECURSOS

Per desenvolupar aquesta unitat didàctica és imprescindible disposar d'una aula amb un canó de projecció i altaveus. Per al treball amb els textos és aconsellable el lliurament de fotocòpies, tot i que es pot optar per projectar els textos, llegir-los en veu alta i treballar amb el text projectat. Si no es disposa d'una aula d'aquestes característiques, es recomana de fer la sessió en una aula d'informàtica, o bé emprar ordinadors portàtils tipus Escola 2.0, si és que el centre en disposa.

ESTÀNDARDS D'APRENTATGE

D'acord amb el que estableix el Reial decret 1105/2014, de 26 de desembre, l'estàndard d'aprenentatge que correspon a aquesta unitat didàctica, extret del bloc 12 (Els governs constitucionals: el problema del terrorisme, el fallit cop d'Estat de 1981), és el següent:

3.4.- *Analitza l'impacte de l'amenaça terrorista sobre la normalització democràtica d'Espanya, descriu la gènesi i l'evolució de les diferents organitzacions terroristes que han actuat des de la transició democràtica fins als nostres dies (ETA, GRAPO, etc.) i reflexiona sobre altres temes relacionats: la ciutadania amenaçada, els moviments associatius de víctimes, la mediació en conflictes, etc.*

Aquest estàndard d'aprenentatge el dividirem en diversos indicadors d'acord amb la distribució de continguts, indicadors que, al seu torn, inserim en una senzilla rúbrica per tal de facilitar-ne l'avaluació.

	1	2	3
1 Què és terrorisme?	Defineix terrorisme, però no sap analitzar-ne les implicacions	Explica correctament les implicacions que té el problema del terrorisme	Assoleix un grau de comprensió alt del fenomen terrorista i n'extreu conclusions encertades des d'un plantejament crític
2 Accions terroristes durant el franquisme	Coneix l'existència del terrorisme durant el franquisme	Identifica algunes de les accions terroristes del període franquista	Relaciona completament les organitzacions i també els atemptats que van dur a terme durant el franquisme des d'un plantejament crític
3 Accions terroristes durant la transició democràtica	Coneix l'existència del terrorisme durant la transició a la democràcia	Identifica algunes de les accions terroristes del període de la transició democràtica	Relaciona completament les organitzacions i també els atemptats que van dur a terme durant la transició des d'un plantejament crític
4 Accions terroristes durant la democràcia	Coneix l'existència del terrorisme durant la democràcia	Identifica algunes de les accions terroristes del període de la democràcia	Relaciona completament les organitzacions i també els atemptats que van dur a terme durant la democràcia des d'un plantejament crític

ORIENTACIONS METODOLÒGIQUES

Per aconseguir els objectius que s'hi plantegen es recomana que, en la mesura del possible, l'alumnat tingui un paper actiu en esbrinar, analitzar i debatre sobre el terrorisme i alguns dels esdeveniments més rellevants. Remarquem quatre línies bàsiques amb els aspectes metodològics d'aquesta proposta:

- ✓ Coneixement sobre la temàtica tractada.
- ✓ Anàlisi crítica de la incidència del terrorisme en l'esfera social.
- ✓ Reflexió sobre el posicionament que pren cadascú.
- ✓ Presa de decisions sobre la intervenció en diferents situacions que puguin generar violència i conflicte.

Aquests quatre eixos vertebraran les línies d'acció docent. S'hi pretén generar un pensament reflexiu i crític respecte a les situacions de violència i terrorisme en el nostre context. Tal com hem fet en les unitats didàctiques anteriors, farem servir una estructura metodològica per a cadascun dels temes que segueix un patró comú dividit en cinc apartats, adaptat dels plantejaments de l'aprenentatge per indagació o *Inquire-based Learning* (Bruce, 2000). Les sessions sobre el contingut tractat, "El terrorisme a Espanya", seguiran l'estructura següent:

Pas 1r. PREGUNTA. Aquesta fase està constituïda per una o diverses preguntes que guien el treball a través del tema. La seva intenció és promoure el debat i la reflexió sobre el contingut que es tracta. Després del debat, el professor o la professora fa una exposició teòrica de la temàtica que pot durar una classe d'una hora.

Pas 2n. INVESTIGA. En aquest moment s'ofereix a l'alumnat una sèrie de recursos (lectures, presentacions sobre la temàtica del terrorisme) que estiguin recomanats i que ajudin a entendre i aprofundir en les preguntes proposades en la fase anterior. Per exemple, conèixer el context històric dels fets esdevenuts.

Pas 3r. CREA. En aquest moment es planteja a l'alumnat l'elaboració d'una proposta pràctica en què s'apliquin els continguts treballats en la fase anterior; es podria fer a partir dels testimonis que s'exemplifiquen en la unitat didàctica. Es pot establir un conjunt d'indicadors entorn del tipus de document que cal elaborar, i també les condicions d'elaboració.

Pas 4t. DISCUTEIX. Després es revisen les propostes generades per la resta de companys i es genera una crítica constructiva que permeti establir una millora en cada trio o grup de treball.

Pas 5è. REFLEXIONA. Cada grup ha de fer un procés de reflexió entorn del tema treballat, per generar respostes sòlides a les preguntes que es plantejaven al començament del tema, com també a les noves preguntes que hagin anat sorgint en el desenvolupament de la classe.

PROCEDIMENTS I INSTRUMENTS D'AVALUACIÓ

Els alumnes han de fer en el seu quadern les activitats sobre els textos, el vídeo i la recerca a Internet. En el desenvolupament de les quatre sessions hi ha de participar activament tot l'alumnat de la classe. La persona docent ha d'avaluar les activitats en el quadern de cada alumne d'acord amb les rúbriques que estableixen els estàndards d'aprenentatge. A més, ha d'anotar tant les intervencions de cada alumne com l'encert d'aquestes intervencions respecte als assumptes tractats en cada moment.

La quantificació és el resultat d'una transposició numèrica per a l'avaluació, però cal que incidim en el fet que l'alumnat revisi l'aprenentatge de: a) el contingut històric sobre els quatre blocs de contingut seleccionats en aquesta unitat didàctica (què és el terrorisme?, accions terroristes durant el franquisme, durant la transició i durant la democràcia); i b) sobre el discurs crític que han estat capaços de desenvolupar a partir de les estratègies històriques que aquest estudi els ha proporcionat.

Pel que fa a la quantificació, el valor numèric de les rúbriques és el següent:

	1	2	3
1	3	5	6
2	3	5	6
3	3	5	6
4	3	5	6

A cada alumne se li assigna la xifra que indica la rúbrica que hagi assolit, amb el benentès que qui no fa les feines ni demostra haver assolit el mínim de la rúbrica rep un 1. Un cop assignats tots els valors de les rúbriques, cal fer-ne la suma. La qualificació d'aprobat es troba entre el 12 i el 24; en què 24 és la màxima. Per obtenir una qualificació sobre 10 cal dividir el nombre obtingut entre 2,4.

UNITAT DIDÀCTICA PER
A HISTÒRIA D'ESPANYA

2n DE BATXILLERAT

QUADERN PER AL PROFESSORAT

